

TÁJÉKOZTATÓ

Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban

**Az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközösségének
tanulmánya**

„Hazánkban ma a szocialista tudat, erkölcs, életforma általánossá tétele az osztályharc egyik fő kérdése.” Ezzel a megállapítással kezdődik az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközösségének a Társadalmi Szemle 1966. július—augusztusi számában megjelent tanulmánya, mely az irodalomnak és a művészeteknek társadalmunkban betöltött hivatását vizsgálja. Valóban: akár a békés egymás mellett élés, akár a gazdasági irányítás reformjának problémái merülnek fel, lépten-nyomon arra juttunk, hogy — a két példánál maradva — a békés egymás mellett élés fokozott ideológiai harcot jelent, illetve hogy a legjobban megalapozott, a legcélravezetőbbnek ítélt rendelkezések is meddők maradnak, ha hiányzik az emberekből a szocialista tudat, erkölcs, ha a szocialista életforma nem válik uralkodóvá. Az ezért folytatott harc ma egész szocialista jövőnk építésének sarkalatos pontja. Nyilvánvaló tehát, hogy ezzel összefüggésben mind nagyobb érdeklődés fordul a művészetek és különösen az irodalom felé.

Az Ideológiai Irányelvek, valamint a Kulturális Elméleti Munkaközösségnek tavaly, a szocialista realizmusról közzé tett vitairata és az ezek nyomán kialakult vita azonban azt is megmutatta, hogy az irodalomnak és a művészeteknek számos olyan problémája van, mely a társadalmi élettel szorosan összefügg, és hogy ezekben korántsem alakult ki az a kívánatos tisztánlátás, melyre mind az alkotóknak és kritikusoknak, mind a művészetpolitikai gyakorlatnak és a közönségnek szüksége van.

A Kulturális Elméleti Munkaközösség most megjelent tanulmányában összegyűjtötte és alapos elemzésnek vetette alá ezeket a problémákat. A megfogalmazott állásfoglalás alkalmas arra, hogy — mint a befejező mondat célul tűzi ki — a további vitáknak, de legfőképpen a művészetpolitikai gyakorlatnak kedvezőbb ideológiai feltevéleket teremtsen. Bizonyosra vehető — és ezt az eddigi sajtómegnyilvánulások is tanúsítják —, hogy e tanulmány megállapításait is széles körben fogják megvitatni. Elengedhetetlen, hogy ebből a könyvtárosok se maradjanak ki annál is inkább, mert a kérdések jelentős része szinte közvetlenül függ össze mindennapos munkájukkal, s a tájékozatlanság megbocsáthatatlan lenne.

Az irodalom és a művészetek társadalmi szerepe

A tanulmány első fejezete azzal a megállapítással kezdődik, hogy a művészeti és a szélesebb közvélemény egy részében elevenen él az a helytelen felfogás, mely erősen eltúlozza az irodalom és a művészetek társadalmi szerepét, közvetlen politikai funkcióját. Ez részben történelmi hagyományainkkal, részben a művészetek szerepének dogmatikus és revizionista értelmezésével magyarázható. A magyar múltban valóban többször találkozhatunk azzal, hogy az irodalom politikát is helyettesítő funkciót töltött be, és a leghaladottabb álláspontot képviselte. Ennek a történelmi hagyománynak felélesztése azonban a gyökeresen megváltozott körülmények között, amikor már a munkásosztály van uralmon, jellegzetesen revizionista törekvés, és csupán ellenzéki éllel életképes. Ugyanakkor egy időben a dogmatizmus is ezt a hibás felfogást erősítette, mikor a művészetek tevékenységét leszűkítette a napi politika kiszolgálására, az ideológiai harcot irodalmi vitákkal akarta feloldani, az irodalmi jelenségeket politikai megnyilvánulásként könyvelte el, — s mindezt a politika vélt érdekében.

Hogy helyesen ítéljük meg az irodalmat és a művészeteket, helyzetüket az egész magyar társadalom ideológiai állapotával összefüggésben kell látnunk. Ha a realitás talaján akarunk maradni, tudomásul kell vennünk, hogy az ország általános ideológiai helyzete elmaradt a gazdasági-társadalmi változásokhoz képest. Helytelen lenne tehát azt várnunk, sőt elvárunk, hogy már ma kizárólag szocialista művek széles-

senek. Ha csak szocialista művek kapnának nyilvánosságot, egyrészt le kellene mondanunk a klasszikus örökségről, a nyugati haladó polgári művészet eredményeiről, az ízléses, de könnyű szórakozást nyújtó, látványos műsorokról, másrészt feszültség támadna az ország általános ideológiai helyzete és a művészeti élet ideológiai állapota között. Ez elkerülhetetlenül oda vezetne, hogy elvi vita helyett az adminisztratív eszközök jutnának túlsúlyra.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy — a dolog természetéből adódóan — e területen jelentkezik a legtöbb ideológiai probléma, itt mutatkozik meg legjobban társadalmunk mai ellentmondásos állapota. Nem lehet figyelmen kívül hagynunk az alkotói egyéniséget sem. Szocialista műveket csak a szocialista világnézetet teljesen magukévé tevő művészekről várhatunk, márpedig közöttük sem mindenki szocialista, ahogyan nem az társadalmunk mindenegyes tagja. Egyébként sem fogadjuk el, hogy az ideológiai állapot változhatatlan.

A művészetek a valóság megismerésének sajátos formái, s egyes ágai egyenrangúak. Ahogyan egész szocialista életünk és benne a szocialista tudat a polgári-val folytatott szakadatlan küzdelemben formálódik, a mai közönség „a művésztől közvetlenül átélt problémáinak megfogalmazását, újjáformálódó emberségének tudatosítását, társadalomteremtő cselekvésének támogatását várja”.

A művészi pártosság történeti tartalma

A szocialista realizmusról kiadott vitáit is leszögezte, hogy a pártosság a munkásmozgalom, a szocializmus nyílt, közvetlen művészi vállalását és ennek kifejezését jelenti. Csakhogy a pártosság történeti kategória, s ahogy változnak a munkásmozgalom feltételei, lehetőségei és feladatai, úgy módosul a pártos művészet konkrét hivatása és tartalma. A pártosság mai tartalmának meghatározásakor tehát figyelembe kell venni a jelenlegi társadalmi-politikai helyzetet. A munkásmozgály — állapítja meg a tanulmány — „mindinkább egyetemes érdekű feladatokat tűz napirendre”. Aki azonban ezt az egyetemes érvenyt liberalizálódnak tartja és a művészi pártosságot el akarja szakítani a munkásmozgalomtól, a párttól és annak politikájától, éppen úgy helytelen úton jár, mint az, aki a pártosságot szervezeti hovatartozássá, a napi politika közvetlen szolgálatává, sőt kiszolgálásává egyszerűsíti.

Pártosság és elkötelezettség

Az, hogy nincs öncélú művészet, köztudott. A reakciós művészet megítélése nem is okoz nagyobb gondot, de annál többet azoknak a megnyilatkozásoknak az értékelése, melyek elítélik ugyan a kapitalizmust, de tartózkodók a megvalósult szocializmussal szemben, melyek nálunk is a béke, a nép, a nemzet, a munka, az emberi értelem mellett foglalnak állást, de nem vállalják teljesen a párt mai politikáját. Igaz, hogy ezt kevésnek tartjuk, de ugyanakkor látnunk kell, hogy „az »elkötelezettség« különböző változatai nálunk és a világban közvetett termékei és tartalékai is a pártos művészetnek”, ezért ezeknek is lehet és van is pozitív szerepük. Emellett kétségtelen veszély, hogy az „elkötelezettek” gyakran nem hangsúlyozzák, mi mellett vannak elkötelezve, inkább azt fejezik ki világosan, mi mellett nincsenek elkötelezve. Látnunk és az alkotóknak is látniuk kell, hogy szocialista viszonyok között a pártosság elutasítása az ellenzéki magatartás lehetőségét rejti magában. Mindebből az következik, hogy az elkötelezett művek megítélésének differenciáltan kell megtörténnie. Egyformán helytelen a pártosság és elkötelezettség merev szembeállítás, illetve a kettő azonosítása; az egyedül járható út a polgári értékek kritikai elsajátítása. Meg kell akadályozni, hogy a közvélemény egy része viszonylagos értékeket kritika nélkül fogadjon el, más része ezeknek az alkotásoknak értékes hányadát is elvesse.

A dekadencia

A pártosságot és az elkötelezettséget élesen el kell határolni a dekadenciától, melynek tartalmi-világnézeti kritériumai vannak, és mely „egy etikai érték és mérték nélkül maradt, felbomló társadalom jellemzőit általában az emberi lét velejárlásának tekinti”. E magatartás nálunk is hat. Élnek még társadalmunkban a szocializmussal szembenállók, vannak eszmeileg bizonytalanok, akik pl. rögtön kétségbeesnek, ha a világpolitikai helyzet kiéleződik, és akadnak nyugatmajmolók is.

A fellazítási politika egyik jelentős módszere, hogy szabadságot követel többek között a változhatatlanba való beletörődést hirdető és így végső soron a kapitalizmust igazoló dekadenciának. Az ideológiai osztályharcnak ebben az egyik leghévesebb kérdésében nem sokra megyünk a pusztá megbélyegzéssel. Nyílt vitában

kell meggyőznünk az alkotókat és a közönséget ennek a magatartásnak ember- és művészetellenességéről. Ez már csak azért is szükséges, mert a dekadens művészek állandóan ki vannak téve a velük harcban álló szocialista realizmus, sőt a polgári humanizmus hatásának, aminek nyomán egy életműben a dekadens alkotások mellett elkötelezett művek is elképzelhetők.

A tanulmány hangsúlyozza, hogy a dekadencia elsősorban tartalmi-világnézeti s csak közvetve formai vagy stíluskérdés. Ezért történhet meg, hogy van olyan dekadens forma, melyet a szocialista realizmus is használhat.

A kritika és a közvélemény eszmei állásfoglalása

Az erős ideológiai harcban különösen nagy a kritika felelőssége. A művészet és a közönség tájékoztatása, az ideológiai minőségek megkülönböztetése és a szocialista tendenciák támogatása, a polgári művészet kritikái elsajátítása és a dekadencia elutasítása — mind olyan feladatok, amelyeket a kritikának kell megoldania. S ha a hazai kritika ért is el eredményeket, még mindig sok a javítanivaló. Gyakran előfordul, hogy a kritikában elmosás a határokat az ideológiai minőségek között, ahol pedig nincs helye a tévovázásnak, határozatlanságnak. Ez a helyzet elsősorban azzal magyarázható, hogy a dogmatikus torzulások korrekcióját sokan a következetes marxista—leninista elmélethez és módszerhez való visszatérés helyett liberalizálódnak fogják fel. Emiatt a kritika veszített harcos jellegéből, és „a közérzetszerűen jelentkező elvtelenség” nemcsak téves nézeteket hagy futni, hanem a valódi értékek feltárásától is megfosztja művészeti életünket.

A tanulmány ezután néhány példával bizonyítja, hogyan nyilvánul meg ez a kritikai kényelmesség. Mivel a kritika inkább csak évfordulók ürügyén foglalkozik az irodalmi-művészeti folyamattal, a negatív jelenségekre sokszor a politika kényszerül felhívni a figyelmet. Emiatt a kritika az Ideológiai Irányelvekben feltárt néhány jelenség határozott elemzésével még ma is adós.

A közönség mind többet hallatja hangját irodalmi-művészeti kérdésekben, s ez a véleménynyilvánítás természetesen magán viseli az ideológiai megosztottságot. Viszonylag szűkebb — főleg értelmiségi — körök a művészetek osztályszempontú szemléletét elvetve csak „jó” és „rossz” művészetet ismernek el, a közönség nagyobb része azonban társadalmi összefüggéseiben látja a művészetek ügyét, de meg van terelve az irodalom leegyszerűsítő megközelítésének maradványaival.

Különösen sok vitára ad alkalmat a művészetek társadalomkritikai szerepének megítélése. Vannak, akik csak a polgári múlt maradványainak bírálatára akarják szűkíteni ezt a társadalombírálatot, mondván, hogy a társadalmi tulajdonviszonyok megteremtése már maga a megvalósult szocializmus, hogy a helyzet megítélése, a hibák szóvátétele a kommuniszták kizárólagos joga, s hogy az irodalom feladata — az illetéktelen bírálat helyett — az eredmények méltatása és propagálása. Csakhogy tudomásul kell vennünk: a mai negatív jelenségek mindegyike nem írható a múlt számlájára, és hogy — a fejlődés belső törvényszerűségei miatt — van feszültség a szocialista régi és a szocialista új között is. A reális ábrázolásnak természetes velejárója a szocializmus érdekeit szolgáló s a negatív jelenségeket feltáró társadalombírálat. Éppen ez mutatja, hogy egészséges a kapcsolat a társadalmi élet és a művészetek között, s éppen ezt várjuk el a közéleti elkötelezettségű, pártos irodalomtól.

Az eredményes harcnak egyik fontos feltétele, hogy a közönség polemikus erőt a művészi értékkel arányosan vessen be. A felháborodás egy helytelen nézeteket valló, művészileg gyengébb alkotás miatt néha sokkal nagyobb a szükségesnél, pedig — mondja a tanulmány — „igazi ideológiai ellenfeleink mindig azok az alkotások, amelyek a nem marxista vagy antimarxista nézeteket gondolatilag, művészileg a legmagasabb szinten képviselik”.

Az ízlés és a kulturális forradalom

Az ízlés társadalmilag meghatározott kategória, és mint ilyen változik. Mivel azonban a személyiségnek korán kialakuló, általában nem tudatos eleme, értelmi belátás révén viszonylag nehezen formálható. Múltbeli örökségünk, hogy társadalomunkban van bázisa a kispolgári ízlésnek, mégpedig a társadalom minden rétegében, aminek egyik oka, hogy a munkásosztály és a parasztság el volt zárva a művészetek igazi forrásaitól. Ez a fajta ízlés csak szórakozást keres a művészetekben, és leginkább a „közérthetőséget” kéri számon. Ugyanakkor él a művészi arisztokratizmus, mely a formalizmus ürügyén utasítja el a szocialista művészetet.

A közönségnek jogos igénye van a „könnyebb”, humoros, szórakoztató művekre, ezért a legnagyobb tévedés lenne ezeket lebecsülni, háttérbe szorítani. Ugyancsak társadalmi szükséglet a cselekményesség, a kaland, a romantikus meseszöveg, a hős iránti igény.

A tömegek mai ízlésállapota átmeneti állapot. Az ellentmondásokat, az elmaradottságot, az ízlésbeli egyoldalúságot csak türelemmel lehet feloldani. Tiltó rendelkezések helyett a meglévő igények magasfokú kielégítésére kell törekedni, és ki kell aknázni a könnyű műfajok viszonylagos világnézeti-politikai nevelő lehetőségeit. „Ha pusztán tiltó intézkedéseket tennénk, legfeljebb hiánycikké avatnánk keresett művészi termékeket, de nem befolyásolnánk magát az ízlést” — állapítja meg a tanulmány, és elengedhetetlen feltételként szabja, hogy ezeket az igényeket olyan módon kell kiszolgálni, ami egyúttal az ízlés továbbfejlesztését is elősegíti.

Ehhez azonban egyszerűt fel kell mérni az ízlést, realisabban kell számolni az igényekkel és szükségletekkel, másrészt a művészetkritikának céltudatosan és eredményesen kell működnie. Helytelen, amikor a kritika nem vesz tudomást a maga álláspontja és a közönség ízlése közötti különbségről. Ilyen módon lemond arról a nagy lehetőségről, hogy a közönséget tájékoztassa, ízlését formálja, s azt is előidézi, heti, hogy az alkotó a közönségre hivatkozva közömbössé válik a bírálat iránt, sőt szembefordul vele. Ez a kritika elszigetelődéséhez és orientáló szerepének csökkenéséhez vezet.

A művészetelmélet nem tudott idáig megnyugtató módon határt vonni a tulajdonképpeni művészet és annak szórakoztató, kikapcsolódást nyújtó felhasználása közé, ezért a kritika gyakran összekeveri a nagyságrendeket, lekezezi a szórakoztató műfajokat, azok nem kapnak segítő kritikát, amit persze nem a kritikai mérce leszállításaként kell felfogni.

A tanulmány a továbbiakban a művészet és közönség kapcsolatában nagy szerepet játszó fórumok (rádió, televízió, napilapok) ízlésnevelő felelősségéről beszél, és utal arra, hogy tevékenységükben máris jelentkezik egy veszély: a művészeti kultúra ismereteinek terjesztése gyakran elkülönül a tartalmi-világnézeti kérdésektől.

Az irodalom és a művészetek párt- és állami irányításának néhány kérdése

A helyes művelődési politika eredményeképpen irodalmunk és művészetünk tartalmában és formájában korszerűbbé vált, szorosabb kapcsolatba került a társadalommal, a közönséggel, és olyan szabad légkör alakult ki, melyben megnyilvánulhattak a különböző irányzatok. A társadalmi fejlődés, a kulturális forradalom kibontakozása azonban számos kérdés elemzését és megoldását kívánja.

A művészetpolitika alapelvei a szocialista tömegkultúra megteremtésének feladataiból vezethetők le. Mivel nálunk ma minden művészi megnyilvánulás állami pénzen vagy támogatással történik, a művészetpolitikai irányítás elsősorban az értékes, szocialista, másodsorban az elkötelezett alkotásokat, valamint a szocializmus eszmekörén belül tevékenykedő művészi útkeresést támogatja, terjeszti, népszerűsíti. Vannak irányzatok, melyeket tudomásul vesz, és lehetőséget nyújt számukra, hogy képviselőik költségén nyilvánosságot kapjanak. Viszont megakadályozza a politikailag ellenséges, antihumanista, közérkölcstől durván sértő alkotások terjesztését. Mindennél figyelembe kell vennie, hogy a művészileg, esztétikailag „jó” művészetpolitikailag nem közvetlenül érvényesíthető kritérium.

A pártirányítás elsősorban az ideológiai meggyőzés és vita eszközeivel él. Szomorú tanulságokat szereztünk a tekintetben, hogy a kifogásolható műveknek nem tiltó rendelkezésekkel kell útjába állani, mert a kispolgári nézetek csak nyílt vitában győzhetők le. Ez egyáltalában nem meghátrálás, hiszen világos, hogy ez az ideológiai harc nehezebb, de egyedül célravezető útja. Ehhez nyújtanak nagy segítséget azok a vitára serkentő dokumentumok, melyek közé a Kulturális Elméleti Munkaközösségnek ez a tanulmánya is tartozik. A pártirányítás másik eszköze az alkotók, kritikusok és funkcionáriusok folyamatos tájékoztatása.

Igazán hatásosá akkor válik a pártirányítás, ha elvi útmutatásait a kritika erősíti fel, ha az irodalmi-művészeti műhelyek napi munkájukban következetesen és határozottan érvényesítik ezeket az útmutatásokat, ha aktív, vitakész szocialista művészeti közvélemény alakul ki. Ez utóbbiban különösen nagy szerepe van a párttagságnak, de ehhez az szükséges, hogy ezek a kérdések a pártmunkában ne szoruljanak háttérbe, s megvitatásuk kellő tájékozottság alapján történjék. Különösen nagy a felelősségük a közvetlenül kulturális területen tevékenykedő pártszervezeteknek.

A párt- és állami irányítás demokratikus és decentralizált felépítése szélesebb hatáskört biztosít a művészeti műhelyeknek, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nagy mértékben megnőtt ideológiai és politikai felelősségük. A decentralizálás mellett nehéz a koordinálás, sok tekintetben megoldatlan az anyagi eszközök helyes felhasználása, és sok hiba forrása, hogy hiány van megfelelően felkészült kulturális munkásokban.

Következtetések és feladatok

1. A kritikának jobban figyelemmel kell kísérnie a XX. századi irodalom és művészet folyamatát és abban a szocialista realizmus közvetett és közvetlen, erjesztő és megosztó hatását, amely alól senki sem tudja kivonni magát. Arra kell törekednie, hogy minél alaposabban és egyöntetűbben különböztesse meg az ideológiai minőségeket, és ezt minden esetben gondos elemzéssel, indoklással támassza alá.

2. Nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a művészet és a közönség kapcsolatának, ezért bátorítani kell az irodalom- és művészetszociológiát, hogy minél tisztább képet kapjunk a közönség művészi kultúra és ízlés szerinti megoszlásáról. Az elméletnek többet kell foglalkoznia a művészet hatás és befogadás társadalmi és lélektani feltételeivel, a közönség művészetbefolyásoló szerepével, a szórakoztató műfajok problémáival, és a kritikai munkát jobban össze kell kapcsolni a tájékoztatás és ízlésnevelés feladataival.

A művészeti műhelyek határozottabban érvényesítsék munkájukban a tanulmányban megfogalmazott elveket, az alkotókban pedig jobban tudatosodnia kell, hogy munkájukat a legszélesebb tömegek szocialista kultúrájának kibontakoztatásáért végzik.

3. A művészeti közvélemény váljon aktívabbá, tudatosabbá, öntudatosabbá, aminek megvalósulásában nagy szerepük van a pártszervezeteknek és a párttagságnak.

*

Nem kell hozzá hosszas magyarázat, hogy a könyvtárosok ebből a rövid összefoglalásból is lássák: a felvetett problémák mennyire összefüggnek mindennapos munkájukkal. Különösen érvényes ez, ha azokat a részeket fordítjuk le a magunk nyelvére, melyek a közönség ízléséről, a kulturális műhelyek ízlésnevelő feladatairól, az alkotók és a közönség kapcsolatainak megerősítéséről szólnak. A tanulmány a rádiót, a televíziót és a napilapokat emlegeti, de bátran odatehetjük a sor végére a könyvtárakat, főként a közművelődési könyvtárakat is. Az útmutatások nekünk is szólnak, pontosan, mindenki számára világosan meg is fogalmazzák, mit kell tenniük a könyvtárosoknak, hogy a maguk lehetőségeivel és eszközeivel elősegítsék hazánkban a szocialista tudat, erkölcs megerősödését, a szocialista életforma kialakítását. Éppen a dokumentum fontossága miatt azt szeretnők, ha ezt az összefoglalást csak figyelemfelkeltésnek tekintenék, melyet a tanulmány elmélyült elolvasása, majd az érintett problémák megvitatása követ.

Irodalmi vetélkedő egy üzemi könyvtárban

Üzemünkben, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár szombathelyi gyár-egységében is évről évre készülünk az ünnepi könyvhét megrendezésére. Ebben az évben éppen a könyvhét időpontjára zsűfóldtak össze az egyéb üzemi rendezvények: KISZ-gyűlés, pártnap, termelési értekezlet stb., amelyek miatt nem tudtunk helyiséget kapni semmiféle rendezvényünkhöz. Így született meg az irodalmi tozó megrendezésének ötlete. A könyvtárunkban meglévő szépirodalmi és ismeretterjesztő művekre alapozva 13+1 kérdést állítottunk össze. Minden kérdésre három lehetséges választ adtunk meg.

A kérdéseket 120 példányban készítettük el, és a könyvtár 18 éven felüli olvasóinak átadtuk, illetve levélben küldtük meg. A válaszok beküldésére illetve átadására egy hét állt az olvasók rendelkezésére. Mivel könyvtárunkban eddig még nem volt ilyen jellegű rendezvény, az olvasók meglepődve fogadták az íveket, de végül is a vetélkedésj forma sikert aratott. Mint kiderült, olvasóink

nagy része a megyei könyvtárban, a művelődési otthoni könyvtárakban és más szakszervezeti könyvtárakban is kutatott, és érdeklődött a helyes megfejtések után.

A 120 tozócédulából határidőre 78 megfejtett példány érkezett vissza a könyvtárba. 13+1 találatot 13 olvasó ért el. (Rajtuk kívül 28 olvasónak volt legalább 10 találat.) A telitalálatos olvasókat helyi döntőre hívtuk össze, ahol újabb feladat megoldása döntött az első három hely sorsáról. Az első három helyezettnek 300 Ft értékű könyvjutalmat adtunk át.

A vetélkedő fő tanulsága, hogy az olvasók nagy része a rendszeres olvasás mellett szívesen ismerkedik az irodalommal játékos formában is, vállalkozik arra, hogy kutasson, utánajárjon a helyes megfejtéseknek. A versengés egyúttal jó irodalompropagandának is bizonyult, a kérdésekkel fel lehetett kelteni az érdeklődést az irodalom egy-egy területe iránt. A vetélkedő után a kérdésekben szereplő művek iránt megnövekedett az érdeklődés.

György Róbert

Beszélgetés Vas Istvánnal és Szántó Piroskával

Vas Istvánt a magánélet költőjeként szokás emlegetni, kinél, mint a napfénytől a légkör és a tárgyak, a vers varázsában sugárzóvá válnak a hétköznapi eseményei, érzései és gondoljai. Szerelem, barátság, intellektuális élmények, tünődés, álom és a táj, az őszi kertek búcsúzó bíbora: ha röviden akarnók vázolni témáit, a legfontosabbakat e pár szóval kiemelhetnénk. Vas István költészete mégis több ennél, mert nála mindig jelen van a versben kor és közösség, és a gondolkodó költő sorsot faggató tőprengése.

Előbb lett szocialista mint költő, s lírájában három alappillér tartja az eszmék ívét: a szocialista elkötelezettség, a magyar irodalmi hagyomány szenvedélyes szeretete, és az európai műveltségen csiszolt ízlés. A Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozik, az európai költészet múltjának és jelenének ízeit mint kiváló műfordító is magába szívta, ám költészetén leginkább a magyar klasszikus hagyomány hagy nyomot. S bár verseiben gyakran megszólal a pannoni táj, s a szentendrei kert, legforróbban a városról, Budapestről ír, a szűkebb hazáról, a szülőföldről:

*Fogadj magadba tág, gyönyörű korszó!
Te zürös város, te vagy énnekem
A szülőföld, a bölcső és koporsó.*

Ez a mélységes ragaszkodás a tájhoz, hazához és az emberekhez fűti át sorait az üldözés éveiben is. A felszabadulás után végre igazán hazatalál, de az oldódó, harmóniát föllelő versek sora gyorsan megszakad, 1949-től kezdve hallgat és 1956-ig csak műfordítás kötetei jelennek meg. A hallgatás éveiben írott verseit csak 1963-ban, gyűjteményes kötetben teszi közzé.

Az önéletírás: nyomozás

Életművét — mely annyi gyötrelem, s önemészto vergődés gyümölcse — 1962-ben tüntették ki Kossuth-díjjal, s 1964-ben jelent meg önéletrajzi művének, a Nehéz szerelem-nek első kötete, mintegy prózában elbeszélte foglalatata mindannak, amit Szabó Lőrinc halálára írott versében így fogalmaz meg:

*Ez a század
Tanúja volt a költők
Látványos kinpádnak.*

Beszélgetésünk során először a Nehéz szerelemről kérdezem. Támogatták-e a korabeli verseken kívül naplójegyzetek is az emlékezést, miként akadályozza meg, hogy a félévszázadra visszakalandozó gondolatok ne vetítsék a múltba mai látásmódját, érzéseit?

— *Nincs naplóm, ha volt is, elveszett. Nagyon nehéz felásni a múltat, nem mintha nem emlékeznék jól akkori önmagamra, hanem mert újra át kell élni mindent. Közben meg kell teremtenem magam mint gyermeket, mint ifjút, mint fiatalembert: természetesen az eredményben mai énem is benne van, hiszen ma formálok meg a figurát, mai szemmel látom, — mintha csak idegen regényhőst alkotnék — de arra igyekszem, hogy hitelesen tükrözze modelljét, azt, aki voltam. Talán Goethe példájával érzékeltethetem ezt, ő is másképp látta önmagát, mikor az ifjú Werther írta, s másképp a Költészet és valóság visszaemlékezéseiben, mégis azonos a kettő, csak az utóbbi gazdagabb, mert a láttásban benne van az öregkor tapasztalata is. A nehéz szerelem mesterei — bármilyen meglepő a névsor vége — Goethe, Proust, Tacitus, Montaigne és — Agatha Christie. Mert az önéletírás tulajdonképpen nyomozás. Ma keresem a választ, hogy akkor miért éreztem így, vagy úgy, miért tettem ezt, vagy azt. Ez az izgalom teszi elviselhetővé mindazt, ami az új átélésben gyötrő, fájdalmas.*

Egyébként is szeretem a detektívregényt, a logikai játékot. Most a magam életének nyomozója lettem, itt sem nélkülözhető az, ami a jó detektívregényt élvezetessé teszi, az intuíció és a racionális logika.

Hogyan fogadták az olvasók a Nehéz szerelem már megjelent részeit? Nemcsak az írókra gondolok, akik kortársaként vagy vállalják, vagy sem a róluk szólót, nemcsak a fiatalabbakra, akik élettől lüktető irodalomtörténetet is látnak benne, hanem a kívüllállókra.

— A kortársak vállalták, s ez nem is eshetett nehezükre, hiszen az első részben mind glóriában jelennek meg, ahogy akkor láttam őket. Egyáltalán: soha sem állítom, hogy valaki ilyen, vagy olyan volt. Én csak azt mondom el, hogy én milyennek láttam. De a nehezebb, izgalmasabb részek ezután következnek. Most jön a kritikus korszak, a harmincas évek ideje, a kor, mikor az eszmei fertőződés kisebb vagy nagyobb mértékben a legvilágosabb agyakra is ráragadt. Ha ma elolvasom a régi folyóiratokat — és nem a jobboldaliakat! — megdöbbenek. Am számomra az önéletírás olyan nyomozás, melyből sem vád, sem ítélet nem következik. Legfeljebb ironia, kritika, kiábrándulás. Úgy érzem, a mi irodalmunkon belül senkinek sincs joga itélni.

— A közönség is szeretettel fogadta a könyvet. Ritkán járok író-olvasó találkozókra, nagyon hosszú útra indultam vissza az időben, onnan nem lehet gyakran felbukkanni a kizökkenés veszélye nélkül; de sok levelet kapok, arról tanúsodókat, hogy emlékiratom emberi tartalma és korrajza azoknak az érdeklődésüket is felkelti, akik nem, vagy nem nagyon ismerik az akkori irodalmi élet szereplőit.

A vers emberformáló hatása

Ifjúkora idején a legjobb költők versei is legfeljebb pár száz példányban láttak napvilágot, s még annyi sem kelt el. Ma a verskultúra eddig soha nem látott mértékben elterjedt, sokan olvasnak, hallgatnak verseket, író-olvasó találkozókön értő szeretettel várják a költőket. Bizik-e a vers tudat- és személyiségformáló hatásában?

— Igen. De a költészet hatása nagyon lassú. Belső, csendes, nem látványos változást jelent mindazoknál, akik már megéreztek a vers ízét. Ma sokkal több a versbarát mint régen, de a hatás nem elég mély, meggyorsult az életritmus és felületesebb a műélvezet. A költészet el-

terjedésének emberformáló hatását még nem mérhetjük le, ennek ellenére bízom ebben a hatásban, mert a vers pregnánsan fogalmaz meg mindannyiunkban közös érzéseket és gondolatokat, amelyeket azonban csak a költő tud szóba, formába önteni. A legkézenfekvőbb hatás az, amikor a magunk érzéseivel ilyen kész formában találkozunk.

Számomra — többek közt — a Római rablás c. kötete jelentett ilyen élményt. És a gondolati tartalomtól a prózavers zeneisége, a rejtett rímek muzsikája is megragadott.

— Valóban, a Római rablást megelőző olaszországi út páratlan élmény volt, nemcsak általában, mindama szépség látványával, amit a turista megcsodál, hanem elsősorban azzal a felismeréssel, hogy ott sűrítetten van jelen az emberi történelem példázata. Róma az európai múltnak és jelennek, a kultúra hagyományainak és jövő feladatainak mérlege; korfordulók, vallások, világnézetek, kultúrák összecsapásának színtere; mindez a szellemi örökség és a szocializmus egymásrataltságának eszméjét sugallja. Tizennégy évvel előbb is jártunk Itáliában, akkor szorongató balsejtelmek győztek, de ez a második út már egy op-

Szántó Piroska rajza Vas István: Római rablás c. kötetéhez

timizmusra jogosító korszak idejére esett, és az élményeket más fogékonyással szívtam magamba.

Új formát keresve

— Ekkor formában is új utat keresve visszatértem az ifjúkori prózavershez. Tudtam, hogy a prózavers, úgy ahogy a francia szürrealisták kicsiszolták, már klasszikus forma lett, legalább annyira megmerevedett, mint a szonett. Én azonban szeretem a versben a zenét, nem akarok lemondani róla. Úgy vélem, a magyar költészetben nem is érdemes. Kevésbé éltük még ki, kevésbé koptattuk el a régi versformákat, s főként a rímet. Nyelvünk korlátlan rimlehetőségeket ad. Megpróbálkoztam tehát a kísérlettel, s beoltottam a nyugati prózaverset az arab makámával. Úgy érzem, sikerült. Ez a forma sem használható a végletekig, könnyen rutinná, üres játékká válhat, de nekem éppen akkor, Olaszországban nagyon kapóra jött, hogy kifejezze azt a félig rajongó, félig irónikus állapotot, amelyben Olaszországot, önmagamot, s az emberiség gondjait szemléltem.

Közös alkotás tükrében

Beszélgésünkbe egy-egy tréfás, játékos megjegyzéssel Vas István felesége, Szántó Piroska, a kiváló festő és illusztrátor is bekapcsolódik.

Következő kérdéssel a közös alkotás létrejöttét tudakolom, milyen kölcsönhatásban születik a vers és az illusztráció?

Vas István válaszol először;

— Néha egyszerre, anélkül, hogy beszélnék róla. A Római rablást nem akartam külön kötetben kiadni. Majd még gyűlik hozzá, gondoltam. Am közben Piroska is mindig jegyzetfüzetekkel járkált, s a végén, mikor itthon kicsomagoltuk a „hozományt”, derült ki, hogy mennyire egybehangzón éreztünk és rögzítettünk mindent, Piroska önálló képalkotmányeival a vizuális muzsika kísérezőzenéjét adta a versek hangulatához.

Szántó Piroska veszi át a szót:

— Nem is csoda, hiszen huszonhat együtt töltött, és sok munkával teljes év áll mögöttünk. Ez azonban mégis ritka eset volt. Általában megkapom a kész kötetet, a férjemét épp úgy, mint másét, elolvasom, s már látom is minden sorát. Akkor jön a neheze, ritkítani a látványt, megkeresni a legfontosabbat, amit ábrázolni akarok. Nagyon megszerettem ezt a műfajt, bár botcsinálta illusztrátor vagyok, akkor fanyalodtam rá, amikor a festészetben a realizmus egyet jelentett a naturalista színes-fénykép technikával. Szerencsére ez az idő elmúlt — most szerepeltek képeim a párizsi magyar kiállításon —, az illusztrációhoz mégis hű maradtam, részben mert szenvedélyes olvasó, „olvasási mindenevő” vagyok, részben mert ez a műfaj az utóbbi években megújult, újjászületett, kísérletezésre, eredeti megoldásokra ad módot. Különös örömmel dolgozom gyermek és ifjúsági könyveken, ezeket megtöltöm önmagammal, — nem tudom, csak érzem, hogy mi kell a gyerekeknek, s azt hiszem nem tévedek. Nagy élmény, ritka gyönyörűség volt a férjem fordításában most megjelent Eliot kötet illusztrálása, és élvezettel fogok neki a Gondolat készülő magyar közmondás-gyűjteményének is.

Valóban, Szántó Piroska azzal lopja magát a gyermekek szívébe, hogy megbecsüli őket: a legmagasabb rendű, modern formanyelven szól hozzájuk, ám kifogyhatatlan humora, üde színkezelésének naiv bája egy, a maga gyermekességét felidézni tudó, mély átélőképességű művészlőr tanúskodik. Ha viszont felnőttek számára alkot, humora csipőssé válik, a formatorzító mókázás veszedő szatírává, még leglírabb rajzain is átcsillog elpusztíthatatlan vidámsága.

A költő könyvtára

A lakás falait könyvespolcok borítják, földtől mennyezetig. „Hogy szeretlek könyvekkel tarka barlang” — jut eszembe a verses vallomás, s elmenőben még megkérem Vas Istvánt, mondjon pár szót könyvtáráról is.

— Ez már nem a barlang, amiről egykor írtam, bár itt van az ifjúkori könyvtár megmentett maradéka is. 1944-ben egy feljelentő jóvoltából a rendőrségre kerültünk, ládába csomagolt könyveinkkel együtt. Kálnoky László barátom bátor közbelépése alapján sikerült a könyvek egy részét ide-oda dobált, szagotott állapotban visszakapnom, ezek képezik a mai könyvtár alapját. Azokban a ládákból több baráti kézirat is meghúzódott, többek közt pl. Déry Be-fejezetlen mondat-a is. Mai könyvtáram nagy, ám a gyűjtés módja véletlenszerű volt és maradt, mindent megőrzök, amihez érzelmi szálak, emlékek kötnek — sok gyerekkori könyvet és — sok olyat, aminek semmi hasznát nem veszem. Nem dicsekedni való ez a könyvtár, nem szeretem a díszkiadásokat, s ha meg is szerzem az újra, szebb kiadásban megjelenő műveket, sohasem válok meg a talán csúnyább régi példánytól, mert köt az emlék: magát a könyvet is szeretem, amelyen keresztül az íróval megismerkedtem. A líra: szerelem, mint írtam, nehéz szerelem, és ennek láncáiban minden szeretett könyv ereklyévé válik. Bár sikerülne nekünk, íróknak és könyvtárosoknak ilyen érzelmekre nevelnünk az olvasókat, s ha ezt elérjük, elmondhatjuk, tettünk valamit az életben.

Bozóky Éva

Szántó Piroska illusztrációja Eliot gyűjteményes kötetéhez

MŰVEI

Verseskötetek

Őszi rombolás. Szerző kiadása, 1932.
 Levél a szabadságról Nyugat, 1935.
 Menekülő műzsa. Cserépfalvi, 1938.
 Kettős örvény. Franklin, 1947.
 Római pillanat. Révai, 1948.
 A teremtett világ (válogatott versek). Magvető, 1956.
 Rapszódia egy őszi kertben. Magvető, 1960.
 Római rablás. Magvető, 1962.
 Hét tenger éneke (válogatott kisebb műfordítások) Európa, 1962.
 Összegyűjtött versek. Szépirodalmi, 1963.
 Földalatti nap. Szépirodalmi, 1965.

Önéletrajzi művek

Elvesztett otthonok. Szépirodalmi, 1957.
 Nehéz szerelem I. (A líra regénye.) Szépirodalmi, 1964.

Esszék és tanulmányok

Évek és Művek. Magvető, 1958.

Színpadai művek

Trisztán (Illés Endrével). Magvető, 1957.
 Rendetlen bűnbánat (Illés Endrével). Magvető, 1963.
 Egy szerelem három éjszakája (Hubay Miklóssal és Ránki Györggyel) = Hubay Miklós: Hősökkel és Hősök nélkül. Szépirodalmi, 1964.

A TIT József Attila Szabadegyeteme az 1966—1967. tanévben két féléves előadássorozatot hirdet KÖNYVMŰVÉSZELET ÉS BIBLIOGRÁFIA címmel. Az előadássorozat egyrészt a könyvművészet és bibliográfia fejlődéstörténetét, másrészt a könyvesztétika mai helyzetét és problémáit mutatja be. A sorozat előadói: P. Brestyánszky Ilona, Haimann György, Kéki Béla, Sz. Koroknay Éva, Kovács Máté, Lengyel Lajos, Soltész Zoltánné, Szijszki Rezső és Szántó Tibor. A történeti, esztétikai és szociológiai előadásokat két műhelylátogatás, könyvkiállítás és a legkiválóbb mai könyvművészek munkamódszereinek bemutatója egészíti ki. (—)

Lengyel exlibris kiállítás

Könyvkiadásunk az utóbbi években ismételten megpróbálkozott az exlibrisz (könyvjegy) népszerűsítésével, választék híján nem sok eredménnyel. Működik egy Kisgrafika Barátok Köre is, amely neve után ítélve többek közt az exlibrisz-kultusz ápolására is hivatott, csekély taglétszáma miatt azonban hatása alig érezhető. Így nem igen csodálható, ha napjainkban nálunk a művészi exlibrisz meglehetősen elhanyagolt. Pedig hogy milyen magas művészi színvonalat érhet el, azt kitűnően bizonyítja a budapesti Lengyel Kultúra helyiségében megnyílt lengyel exlibrisz kiállítás, amely a Malbork-i vármúzeum exlibrisz gyűjteményéből adott ízelítőt, a mil-léniumi ünnepek alkal-mából.

A legszembetűnőbb a magas művészi színvonal,

amely pedig nem annyira az alkalmi, mint inkább a szabad grafika jellemzője. Az exlibrisznél ugyanis a megrendelő fél tematikai megkötései rendszerint hátrányosan hatnak a művészi fantáziára, bénítják a művész formai szárnyalását. A lengyel grafikai anyagot szemlélve föltűnik, hogy e lapokon alig látunk könyvet, mégsem támad hiányérzetünk azok exlibrisz jellegével kapcsolatban. Ami a motívumot illeti,

elég egy-egy ág, fatörzs, virágszál, egy kalász- vagy mákfej, egy veduta, nevezetesebb épület, egy-egy iniciálé-szerű betű, egy üveg. Gyakori a mértani alakzatokból formált kompozíció. A kiállító művészek majd mindegyike kacérkodik az archaizáló formanyelvvel, anélkül azonban, hogy döntően ez nyomná rá bélyegét bármelyiknek a munkásságára is. Méretben is finom, apró lapokkal találkozunk. A technikában, a fa-, lino- és rézmetszet, valamint a hi-

degtű uralkodik. A kiállított anyag zöme eredeti nyomat, kliséről csak kevés lap készült. A többszínnyomású exlibriszekkel szemben a fehér-fekete nyomatok meggyőzőbben hatottak. A szöveg egyetlen lapon sem kiabálta túl a művészi mondanivalót.

Ötletekben roppant változatosak a lengyel exlibriszek, a humor forrásából is merítettek, így számos lap üdítő szellemességről tanuskodik, ugyanakkor valamennyi művészi komolyságról is.

Sz. R.

K Ö N Y V E K R Ő L

É L Ő M Ű L T

— Ifjúsági könyvek a magyar történelemről —

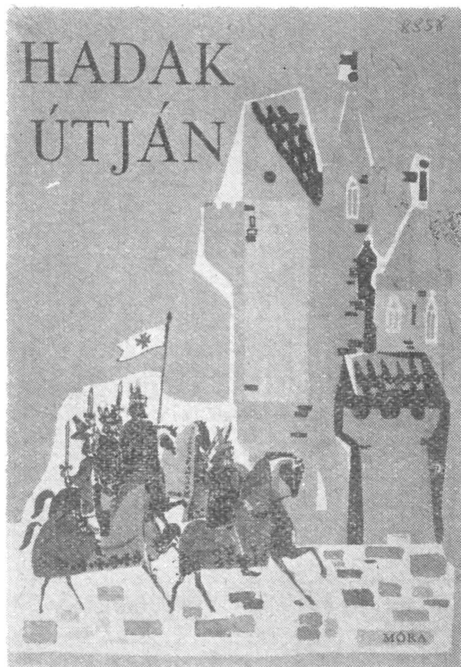
Nagymúltú műfaj születik újjá a szemünk előtt: a történeti regény. Egyelőre az ifjúsági irodalom keretei között. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a ma és holnap felnőtt olvasója számára ne jelentene gazdagodást, szellemi-lelki növekedést a történelmi múlt falai között játszódó történet, hogy a mában élő és a holnapra figyelő ember csak a kortárs hősök gondját-örömét tudná megosztani. Mindamellett igaz, hogy a történelmi múlt elsősorban az ifjúsági irodalom számára kifogyhatatlan kincsesháza, hogy hasznos tanulságot és példázatot elsősorban az ifjú olvasó kaphat a múltból. Kalandra éhes képzelete itt talál anyagot, s eszméket és eszményeket kutató érdeklődése innét nyer hasznos indítást. Így aztán a történelmi regény egy kicsit az ifjúsági irodalommal azonosul, és sokan a két szót egymással fölcserélhető fogalomként kezelik, eleve föladvá azt az igényt, hogy a „komoly”, a „felnőtt” könyveknek kijáró várakozással vegyék kezükbe ezeket a köteteket. Holott egy nagymúltú műfaj újjászületéséről van szó — mondottuk —, ahol a mércét jelentő példák nem kisebbek, mint Eötvös, Kemény, Mikszáth, Móricz, Krúdy történeti regényei.

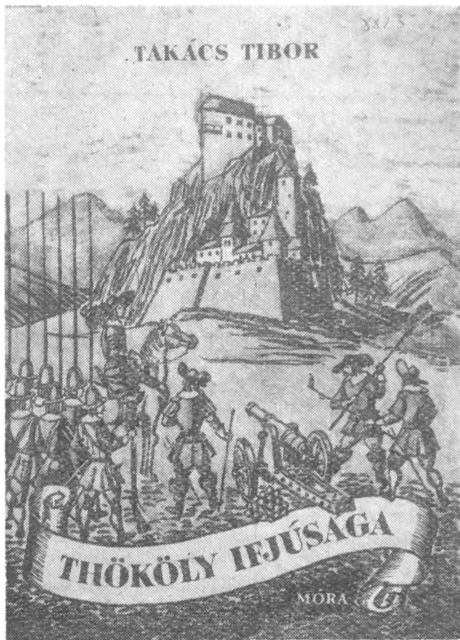
Anyag és látásmód

Hét könyv van előttem, a közelmúltban jelentek meg, kivétel nélkül a Móra Ferenc Könyvkiadó gondozásában. A véletlen sodorta őket együvé, kis rakosgatás, válogatás után azonban a közös, vagy éppen az eltérő vonások alapján már kapcsolatot és összefüggést lehet találni közöttük. Ami közös bennük: a magyar történelemről vallanak, s a kiadó szándéka szerint már tíz, tizenkét, tizennégy éves kor után kézbe veheti az olvasó. Lipták Gábor három könyve (*Aranyhíd, Regélő Dunántúl, Délibáb*) egy sorozat részei: a magyar múltnak egy-egy tájegységhez, városhoz, műemlékhez fűződő epizódjait villantják fel. Németh Imre (*Zsarnokok futára*) és Takács Tibor (*Thököly ifjúsága*) művei a 16. és 17. század történeti tablója elé állítják hőseiket, az előbbi Kakas Istvánt, Báthori Zsigmond

erdélyi fejedelem utazó diplomatáját, az utóbbi a két Thökölyt, apát és fiút, Istvánt és Imrét. Dékány András könyvében, *A fekete hercegben* Monostory Balázs történetét folytatja, s az 1848-as forradalom után hontalanná vált tengerészt ezúttal Távols-Keleti útjára kíséri el. A hét könyv között a legérdekesebb talán a *Hadak útján*, szerzői a fél magyar irodalom költői, a névsor Arany Jánostól Zelk Zoltánig ér; összeállítója, Csanádi Imre a magyar líra történeti tárgyú darabjait válogatta benne együvé.

A tematikai változatosság műfaji sokféleséggel párosul. Lipták Gábor „regéket, mondákat, történeteket” mesél el novellisztikus formában: Németh, Takács és Dékány — joggal — regénynek nevezi könyvét; a *Hadak útján* viszont antológia, ahogy az alcím mondja — „verses magyar történelem”.

A szerzőknek nem inasmunkái már e könyvek, hanem érett alkotások, egy-egy rangos írói pálya legújabb darabjai. *Lipták Gábor*t eddigelé, mint a Balatonvidék kitűnő kalauzát, antológiák, idegenforgalmi füzetek összeállítóját ismerjük, igazi hangját, egyéniségéhez, írói mondanivalójához a legmegfelelőbb formát ezekben a monda-átköltésekben, a néphiedelmek, regék korszerű újrafogalmazásában találta meg. *Németh Imre*, *Takács Tibor* a történeti regény régi művelői, munkásságukat a kritika számon tartja és értékeli. Németh Imre a politikai pályát cserélte fel az íróival. Takács Tibor költőként is megállja a helyét. *Dékány András* pedig hosszú ideig volt tengerész, hajóval számos országot beutazott, a matrózok, tengerek és hajók kitűnő ismerője. *Csanádi Imre* ízlésének hitelét egyéb válogatásai és — elsősorban — saját érett költészetének megbecsült színvonala biztosítja.

A vállalkozás újszerűségével *Lipták trilógiája* emelkedik ki a hét könyv közül. Nem tudni, eleve föltett szándéka volt sorozatot írni, vagy az első kötet megjelenése és sikere után jött meg a kedve a továbbíráshoz, mindenképpen hasznos és nemes vállalkozásba fogott. Munkája a restaurátoréhoz hasonló. Egy-egy monda-törödéket vesz a kezébe (többnyire korábbi gyűjtések és feldolgozások szolgálnak forrásul), s addig forgatja kezében a meglévő-, s addig egészíti ki képzeletével a hiányzó részlete-

ket, addig-addig formálja-alakítja a maga írói fantáziájának műhelyében a mesét, amíg kerek történetekké, igazi novellákká rendeződik az anyag. Az „epikai hitel” elengedhetetlen része munkájának. Novellái valóságos eseményekhez, élő alakokhoz, tapintható kövekhez fűződnek, de bennük van a népmesék lehetetlent nem ismerő világa, évszázadok alakító-formáló képzelete is. A három kötetben a történeti ismeretek mellett nagy helyet kap a táj sajátos színeinek, hangulati változatainak a bemutatása is.

Németh Imre, Takács Tibor és Dékány András is a történeti regényírásnak azt az útját járja, amely hiteles adatokon alapszik, megtörtént eseményeket ábrázol, a valóságban élő embereket formál újra. Az anyag leginkább talán Takács Tibor kezét kötötte meg, művének központi hősei történelmünk jólismert alakjai; legkevésbé viszont Dékány Andrásnak kellett a historiához igazodnia. Az előbbi nem is igen lendül túl az ismert nevek, adatok, események „hangszerelésén”, regényesítésén, az utóbbi viszont mintha csak ürügyül használná hőségét a saját tengeri-hajózási ismeretei közléséhez.

A legértékesebb írói alkotó munkát Németh Imre könyvében véljük fölfeledezni, nemcsak a téma és a környezet rokonsága, hanem a megformálás ereje és biztonsága jogán is Kemény Zsigmond történeti regényeit és Móricz Erdély-trilógiáját juttatja eszünkbe. — Csanádi Imre vállalkozása viszont hasznossága miatt emelkedik ki a manapság divatozó, különféle szempontból összeállított antológiák közül: egy évezred magyar történelme kitűnő költők tolmácsolásában. Nem pótolni akarja a tudomány megállapításait, hanem hozzáadni az élmény és élvezet művészi hatását: átélni és megéleveníteni a történelmet.

A könyvek elsősorban nem anyagukban adnak újat, hanem szemléletükben, látásmódjukban. Történelmünkről vallanak, amelynek átértékeléséről, korszerű értelmezéséről naponta hallunk új meg új adatokat, eredményeket. Ha azt akarjuk, hogy a *hazafias nevelés ne csak szavakban megfogalmazott igény legyen, hanem tartalmat, életcélt és emberi magatartást is jelölő, akkor különösképp hangsúlyozni kell e könyvek értékét, és jelentőségét.* Felelős helyen és egyre többször hangzik el, hogy a szocialista ifjúság tudatában megfelelő helyre kell állítani a haza, a hazaszeretet fogalmát, a múlt értékeinek a megbecsülését. E könyvek dicséretére legyen mondva, úgy tudnak a múltról beszélni, hogy nem sértik más néptől nemzeti büszkeségét, ugyanakkor növelik a magunk népi-nem-

zeti tudatát. Elkerülük a nacionalizmus kátyúját, korábbi korok hamis előítéleteit, s a múlt történeti tényeit faggatva a jelen emberéhez tudnak szólni. A Dunamedence népeinek összefogását, egymásrautaltságát, a nemzetközi összetartozás szép példáit idézik az olvasó elé. A legmagasabbra tett nemzeti eszmény bennük a szabadság, s a legtisztább emberi szolgálat, a humanitás vallása. „Az ország üdve a legfőbb törvény” — mondja Németh Imre hőse. „Ha a minden jószágából kipusztított népet gyámolítja, szerencse kíséri” — adja a tanácsot Takács Tibor egyik regényhősének a szájába. „A harcot, amelyet őseink vívtak, /bé-kévé oldja az emlékezés, /s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés” — írja József Attila, s szava a *Hadak útján* című kötet mottója is lehetne.

Stílus és korhatár

A történeti tárgyú szépirodalmi mű szerzőjére két veszély leselkedik: Az egyik a szépirodalmi formát csak keretnek tekinti, s a novellisztikus-párbeszéd előadást pusztán a téma népszerű megközelítése kedvéért választja. Bevalott célja didaktikus; tanítani akar s ismereteket közölni. A másik szemlélet viszont tagadja az esztétikain kívüli igényeket, kétségbevonja az ifjúsági irodalom létét és szükségességét, s érvként olyan művekre hivatkozik, amelyek szándékukban, keletkezésükben nem voltak „ifjúságiak”, mégis a fiatalok legkedvesebb olvasmányává váltak.

Minden bizonnyal azokat a műveket illeti a pálma, amelyek elkerülük e végleteket, s úgy tudnak didaktikus ismereteket közölni, hogy nem mondanak le az irodalmi igényről; s a legmagasabb esztétikai értékek mellett a nevelés, a jellemformálás célját is szolgálják. Természetesen ez csak a legkiválóbbak erénye, azonban mindazok előtt mérceként áll, akik fiataloknak írnak. A „tíz, tizenkét, tizennégy éven felülieknek” megjelölést tehát úgy szeretnénk értelmezni, hogy a korhatár másik végét az élet határa jelentse.

Ezt az igényt legteljesebben a Csanádi Imre szerkesztésében megjelent kötet elégíti ki. Még a látszatát is igyekszik elkerülni annak, amire nem vállalkozhat: a történelemkönyv pótlásának. Viszont tud valami olyasmit nyújtani, amit egyetlen történelemkönyv sem: érzelmet és indulatot kavar, s a legkiválóbbak állásfoglalásával bizonyítja, hogy a kor költője mindig népének szószólója volt. A kötet így nemcsak verses magyar történelem, hanem egy nemzeti költészet tör-

téneti tudatváltozásairól is hírt ad. (Amit ehhez még hozzá kell tenni, arról a könyv okos előszavában és a jegyzetekben értesülhet az olvasó.)

A regények közül az ifjúsághoz is szóló történeti regény-modellt leginkább Németh Imre könyve közelíti meg. A gazdag cselekmény egyensúlyban van a jellemek érzéletes megformálásával, a kalandosság nem megy a lélektani hitelesség rovására. A történelem itt nem festett kulissza, hanem kemény, archaikus, plasztikus nyelvből megformált rézdomborítás. A felnőtt elfelejti, hogy „ifjúsági könyvet” tart kezében, de az ifjú olvasót sem zavarja semmi élvezetében. Takács Tibor már hangsúlyozottan a fiatalokhoz szól, szándékolt nyelvi egyszerűsége, hajlama az érzelmes ábrázolásra és az egysíkú jellemformálásra ezt mutatja. Az „Ilyenek a felnőttek” — féle mondat nemcsak véletlen elszólás, stílárís ficam, hanem a példázatra hajló szemlélet áru-lója. Kár, hogy mindhárom regény végéről hiányzik egy olyanféle rövid kortörténeti összefoglaló, betűrendes névmutató, vázlatos térkép, ami Lipták Gábor könyvei értékét külön növeli. Itt a jegyzetek ugyanis nemcsak egyszerűen a forrásokat közlik, hanem további búvárlásra ösztönöznek, útbaigazítanak s a valóság és a költött motívumok viszonyáról is tájékoztatnak.

Szántó Piroska illusztrációja Lipták Gábor: *Délibáb* c. kötetéhez

Ami még hiányzik

A történelmi regény újjászületésének vagyunk tanúi — mondtuk. A kitűnő kezdemények és az eddigi eredmények támasztják a további igényeket. Az ifjúság számára is hozzáférhetővé kellene tenni a magyar történelmi regény néhány korábbi alkotását, Jósika, Eötvös, Kemény (s talán Herczeg) néhány művét, akár azzal a stíláriis átfésüléssel, amire Móricz adott példát Tolnaival kapcsolatban. A *Hadak útjához* hasonló prózai válogatás is elkelne, elsősorban a magyar emlékirat-irodalomból. S mindenekelőtt íróra, mai íróra várnak a magyar múltnak azok az alakjai, akik vagy hiányoznak még a történelmi regényhősök arcképcsarnokából, vagy korszerű értelmezésük, gondolataik új megfogalmazása sürgeti e feladatot: Balassi, Mikes, Széchenyi, Frankel Leo, Bajcsy-Zsilinszky Endre — hogy csak néhány nevet említsünk...

T ü s k é s T i b o r

*

A Móra kiadó új történelmi könyveihez tartozik *Simándy Pál* munkája is (Diák a századfordulón), mely a közelmúlt társadalmi képét egy ifjúvá serdülő gyermek emlékeibe sűríti és a századvégi diákéletet mutatja be tanulságul a mai diákok, de még inkább a mai nevelők

számára. Önéletrajz első darabja, mondanivalóját az egyéni átélés hitelesíti.

Falusi paraszt csizmadia fia volt Simándy Pál. Igriciben töltötte gyermekkorát. Anyai ágon Tompa Mihály rokona, talán e származás tudata is vonzotta az irodalom felé. A könyv első része kitűnő képe az akkori falu sivár világának, amelyből nehéz volt kitörni, de ha sikerült is néhánynak, kemény életharc várt rájuk. Ez a századelejei életharc tárul elénk a továbbiakban. Az akkori Miskolc a kis parasztyerek számára a város, amelybe sok-sok hittel, jóra szépre vágyó törekvéssel került és amely az iskolával együtt fokról fokra szétrombolta ezeket az illúziókat. Az iskola csak tananyagot közöl, leckét ad föl és kér számon. Az életben nem igazította el tanítványait. Abban az életben, amely akkor már, a kiegyezést követő tespedés után kavarogni kezdett, Ady már megjelentette verseit, új irodalom bontakozott, de a diák minderről semmit sem hallott. A falusi kisfiú félszegen lépett az iskolába és az nem segítette leküzdeni félszegségét. Sok társa volt, de igazi barátja alig akadt.

Ennek a világnak, ennek a kornak dokumentuma ez a könyv. Vágyak, hitek széthullásának, új hitek születésének krónikája.

S. B.

ÚJ SZOVJET NOVELLÁK

A szovjet irodalom az elmúlt években világszerte az érdeklődés középpontjába került, s méltán, mert e világméretű érdeklődést mondanivalóban, stílusban egyaránt újszerű, értékes művek keltették fel. Kár lenne elhallgatnunk, hogy politikai szempontok — s nagyon gyakran rosszul indult szándékok is — tarkítják ezt a figyelmet, az értéken azonban ez mit sem változtat. S csak sajnálni tudjuk azt a félreértés-láncolatot, amely annak idején Paszternak Nobel-díját kimondatta, s Jevtusenkonán és barátainak fiatalos hevessége is gyakran mellékvágányra futott. Paszternak művészetének nem vált javára a rosszul indult táplálkozó nemzetközi hírvetés, s a fiatalabb nemzedék is sok buktatót elkerülhetett volna, de harcban születik és tisztul le minden új, ahogy ez a két új elbeszélés-gyűjtemény is bizonyítja, amely rokonszenves, sőt izgalmas keresztmetszetét adja a mai szovjet széppróza kísérleteinek és eredményeinek.

* Kilátó 66, Magvető, 653 l. 33 Ft. A vadóc. Európa, 251 l. 9,80 Ft.

A két kötetben* 24 író 30 rövidebb-hosszabb elbeszélése sorakozik fel, s bár helyenként nagy minőségi eltolódások vannak, a műfaji határok is gyakran elmosódnak, a kép, amit a két kötet ad, egységes és meggyőző. A szovjet írók érdeklődési köre kitágult, s miután megszabadultak a szematizmus fölösleges nehezékétől, minden érdekli őket, mert az élet teljességét akarják ábrázolni. Az élet pedig mégsem ünnepi felvonulás, s nemcsak daliás hősök tetteinek sora, hanem esendő embereké is, akik nem állják meg mindig a helyüket, vagy sodortatják magukat az árral, de velük csak teljesebbé és igazabbá válik a kép. A szovjet írók számára pedig a valóság fontos, amiből következnek a tanúságtétel szigora és kényszere, s ez gyakran még olyanok kezébe is tollat ad, akik eredetileg nem az irodalom útján indultak el. Krelin sebeszorvos; az I. Grekova álnév mögött — amint hírlik — atomfizikus rejtőzik; Akszjonov orvosból lett író, mégpedig kitűnő.

Szolzenszicinn föllépte óta új témakör nyílt meg, s kapott polgárjogot, a láger-

irodalom, s úgy tűnik, a legtöbb szovjet írónak erről is van mondanivalója: Akszonov Vadóca és Seleszt kolimai feljegyzései a téma megrendítő, s eddig legszebb megfogalmazásai. Akszonov visszaemlékező hőse, aki átélt minden harcot, része volt jóban és rosszban, élete alkonyán, midőn visszatér a rég nem látott szülőfaluba, a tevékeny életet dicséri a terméketlen szemlélődés ellenében: „Nekem az én életem kellett, a mindig lángoló élet” — mondja annak az embernek az önérzetével, aki igazáért képes harcra és áldozatra, de ugyanez a rendíthetetlen hit élteti a kolimai tábor lakóit is.

A sematizmus közismert hibája, hogy nem ismeri az árnyalatokat; a jót, az emberi munka értelmét csak legsötétebb ellentétével tudja hitelesíteni. A sokat emlegetett pozitív hős így vált szükségszerűen emberföldröttivé, ahogy ellenpontjában is nehéz emberi vonásokat felfedezni, mert mindegyik csak egy tétel illusztrációja. Gorkij már 1936-ban figyelmeztetett arra, hogy az írók egyoldalúan, leegyszerűsítve kezdik ábrázolni a valóságot, s bár a sematizmus távolról sem jellemzője a szovjet irodalom egészének, Gorkij figyelmeztetésével nem sokan törődtek. Az ellenhatás, a XX. kongresszus után, kezdetben túlzásokra is vezetett, ma azonban — ez a két kötet is bizonyosság rá — a szovjet írókat már sem a sematizmus, sem az erőszakolt anti-sematizmus veszélye nem fenyegeti.

Ehhez természetesen sok mindent újra kellett értékelni, anélkül, hogy új eszményekre lett volna szükség. A valóság iránti következetes hűség mindenek előtt a pozitív hős korábban kanonizált fogalmát módosította, hisz az életben néha csak annyi történik, hogy egy kisfiú beteg anyjával utazik a vonaton. Fridrich Horenstejn hőse sokféle emberrel találkozik, megértővel és számítóval, s az is megtörténik, hogy a mentőangyal részeg rokkant alakjában jelenik meg. A kisfiú pedig, miután anyja meghalt az idegen városban, utazik tovább, míg csak el nem tűnik szemünk elől.

Konyeckij novellájának gyerekhőse a

leningrádi ostrom tragikus telén járja a várost, éhesen, a hidegtől meggémberedve, de amikor a bombatépett ház legfelső emeletéről megpillantja a kék égboltot, a jelkép valóságos értelmet kap, s az éhség és a pusztulás szaggatta város is hitet tud sugározni. S itt érkezünk el a mai szovjet széppróza legjellemzőbb tulajdonságához: hit van benne, a meggyőződés tudata, s éppen ezért nincs szüksége arra, hogy kendőzze a valóságot, de ez menti meg attól is, hogy a naturalizmus képleteiben gondolkozzék. Nyilván ebben van sikerének titka is.

A két kötet nem jelent egyenlő értéket, s a válogatás szempontjai is különbözők voltak. A Magvető antológiája, a *Kilátó 66*, teljességre törekedett, a mai szovjet széppróza keresztmetszetét akarja adni, minden nemzedék helyet kapott benne, s ebből a szerkesztési elvből következik, hogy kevésbé egyenletes, mint az Európa válogatása, a meglepetésekre törekvő *A vadóc* című gyűjtemény. A *Kilátó*-kötet több mesteri elbeszélése mellett néhány gyengébb is akad, amiket csak a teljességre való törekvés igénye magyaráz. Tyendrjakov (*Kérészelet*), Kazakov (*A kenyér illata*), Konyeckij (*Az ajtó*) s a magyarul most először megjelenő Horenstejn (*A tornyocska háza*) a műfaj ormait jelentik s méltón reprezentálják a mai szovjet szépprózát, amit kevésbé mondhatunk el Irina Mazuruk (*Bemondónó a képernyőben*), vagy Fazil Iszkander (*Tiltott gyümölcs*) eléggé erőtlen novellájáról, s úgy véljük, a nálunk jól ismert Pauszovszkijtól is lehetett volna jellemzőbb írást találni.

A *vadóca* című kötet jelenti a nagyobb meglepetést: Akszonov címadó elbeszélése, Seleszt kolimai feljegyzései, Csukovszkij (*Virágba borult szamáca*), Vojnics (*Becsületes akarok lenni*) emlékezetesen szép írások, s egyben félreérthetetlenül mutatják a mai szovjet széppróza törekvéseit. Ezt a kötetet Nikodémusz Elli, a *Kilátó*t Elbert János és Lénárt Éva válogatta. A népes fordítógárda kitűnő munkát végzett.

Csányi László

KÖNYVEK AZ IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS MŰHELYÉBŐL

Nemrég fejeződött be az új, hatkötetes magyar irodalomtörténeti összegezés kiadása. Ez a nagy közös munka évekre lekötötte számos irodalomtörténész idejét s erejét, ám az egyéni kutatások eközben sem szüneteltek, s ezek eredményeiről új meg új könyvek, vaskos monográfiák ad-

nak számot. Az egyik legfontosabb újdonságról, Martinkó András kitűnő könyvéről (*A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*) már tájékoztattuk olvasóinkat (l. *Könyvtáros*, 1966. 6. sz.); most néhány újabb kiadványra hívjuk fel a figyelmet.

Merényi Oszkár a magyar klasszicizmus nagy költőjének, Berzsenyi Dánielnek szentelt terjedelmes monográfiát. A szerző hosszú évek óta foglalkozik Berzsenyire vonatkozó kutatásokkal, és a költő számos kéziratát ő tette közzé először gondos, kritikai igényű kiadásokban. Új könyve több évtizedes szorgalom eredményét nyújtja át az olvasónak. Életrajzi fejezetei minden eddiginél részletesebb, jól kidolgozott képet adnak Berzsenyi személyes viszonyairól, föltárják a lírikus „élményrétegeit”, „költői sugalmait”-nak eredetét; a versek elemzése végigvezet a nemesi hősi világkép változásain, a magány és a válságok, a felvilágosult eszmélkedés s az ismétlődő borulatok hegy-völgy vonulatain; végül a monográfia kijelöli a klasszicizmus és a romantika között a költő helyét. Tüzetes munka, sok jó részletmegfigyelés — valami mégis hiányzik a könyvből: az ihletett vízió, mely borzongató nagyszerűségében tudná földidézni e különös életsors és különös költészet szépségét s tragikumát. „Rómát, Athenát, Spártát álmodtam, a magyart nagyra képzeltem, mint kalpagja, s fényesnek, mint ruhája; nemzetiséget kerestem, hol tán már nemzet sincs, polgári virtusokat kívántam gerjeszteni, melyek nékünk szükségtelek...” — ezekkel a szavakkal jellemezte egyik levelében írói törekvéseit Berzsenyi. Találó és keserűségükben mélységesen igaz szavak. Berzsenyi költészete mint magányos antik oszlop magasodik elénk, s ez a fenségesen fölfelé törő márvány-mű a magyar történelem egyik legkopárabb, sivatagi tájából emelkedik ki. Fullasztó, parlagi csend, ázsiai, lomha tespedés, mozdíthatatlan óság, apái büszkeségét feledő, törpe kor, görnyedő szolga-gerincek és megfélemlített, kevés igaz országa vette körül, s ha verset írt, nemcsak a verslábakkal, előbb a reménytelenséggel kellett megbirkóznia. Irodalmunk története felmutathat nagyobb költői lángelméket, mint az övé, de az erőfeszítés nagyságában, mely a sivár költőietlenség és a maradiságával ernyesztő környezet leküzdéséhez szükséges, talán senki sem haladja meg. Ha a külföldi a magyarság költői elhivatottságának legfőbb bizonyítékát kérdezné, nem Petőfit és nem Vörösmartyt — Berzsenyit kellene elsőt megneveznünk. Azok, igaz, messzebbre jutottak, de általában úton, nem elődök és társak nélkül, asztalaikra Európa frissen szállított olvasmányait, s hangjukra egy pezsgő reménykor ifjódó Magyarországa figyelt; Berzsenyire fullasztóan nehezült a sűrű és avított magyarság, vastag sárkoloncaival az országos parlag; a hangot visszafogó magány és önnön ázsiai természete is, messzebről kellett elindulnia, s hogy minden lépésekor ónsúlyokat cipelve

mégis a magasba ért, csak félve magyarázható s nagyobb csoda. Ezt a csodát kellett volna a monográfiának, ha tán nem is megfejtenie, hiszen titok, de legalább érzékeltetnie, s épp ezzel maradt adós, már csupán földhözragadt stílusa miatt is.

Trencsényi-Waldapfel Imre régebb és újabb tanulmányait gyűjtötte össze *Humanizmus és nemzeti irodalom* című kötetében. A tudós klasszikus-filológus a magyar irodalomból elsősorban azokat a jelenségeket választotta vizsgálódásai tárgyául, amelyek kapcsolatban állanak a görög-latin ókor hagyományával, mely nem csupán gazdag művészi örökség, hanem elévülhetetlen ideál is: a humanizmus eszménye. A tanulmánykötet éppen azt bizonyítja, hogy ez az eszmény századok óta szüntelenül jelen volt s hatott irodalmunkban, mint termékenyítő gondolat vagy legalább mint formai ösztönző, Kükkülléi Jánostól és a Névtelen Minoritától Radnóti Miklósig. E jelenlét és hatás történetét nyomozva Trencsényi-Waldapfel Imre számos értékes megfigyelést tett, a magyar irodalom nem egy homályos helyére világított be, s könyve tartalmas mondanivalót kínál egész sor nagy írónkról, Bornemisza Péter, Zrínyi, Gyöngyösi István, Vörösmarty, Petőfi, Arany János, Madách, József Attila költészetéről.

Komlós Aladár munkája (*Gyulától a marxista kritikáig*) a magyar irodalmi kritika hét évtizedének történetét foglalja össze — rögtön hozzátelhetjük: először. E könyv írójának főként két tulajdonság biztosít megkülönböztetett és nagy tiszteletre méltó helyet a magyar irodalomtörténészek között: a *Nyugat* esszéinek szép hagyományát őrző, intellektuálisan kiművelt, hajlékony és tiszta stílusa; s a bátorság, mellyel véleményt mond, igen gyakran egyéni véleményt, legendarombolót, ha kell, melyre harci kedve gyakorta ösztönzi is. E két tulajdonsága folytán minden könyve vonzó olvasmány, s ritkán marad vitatás nélkül. Rendszerező elvei s ítéletei egyikét-másikát lehet megkérdőjelezni; munkásságának gondolatmozgató erejét a kérdőjelek nem gyöngítik. Új könyvének talán legtanulmányosabb fejezete az utolsó, melyben a marxista kritika kezdeteit tárja fel (századunk két első évtizedében), oly módon, hogy egyaránt figyelmeztet a hasznos hagyományokra (Szabó Ervin, Biró Lajos stb.) és a szűkös és merev szempontok első jelentkezéseire (Pogány József egyes írásai, Csizmadia Sándor stb.), melyek később egy hibás irodalompolitika torzításában és intézkedéseiben nőttek magyará.

Varga József „pályakép-vázlat”-nak nevezi a könyvet, melyet Adyról írt, je-

lezve, hogy e nagy költő örökségének teljes feldolgozása még hatszáz egynéhány lapon (ennyire terjed munkája) sem oldható meg. Bóka László sajnálatosan félbemaradt kezdeménye óta mindenestre Varga József az első (és egyetlen) írás, mely legalább a teljesség igényével szól Adyról. Miután megvizsgálta az ifjú lélek formálódásának tényezőit (ősök, tájak, városok, iskolák, olvasmányok) s a költő és a publicista zsengéit, szembe néz Ady életművének fő kérdésével: szimbolizmusának genezise és művészi eszközei, Léda és Párizs, a francia

költészet és az 1905. orosz forradalom hatása, Ady viszonya a polgári radikalizmushoz és a munkásmozgalomhoz, istenes versek és kuruc siralmak, a háború élménye és Csinszka ihletése stb., stb. — végül kipillant Ady szellemi utókorára. Ha a könyvet az olvasó (mint maga a szerző is) vázlatnak fogja föl, nem szülködés türelmetlenül számonkérnie rajta azt, amit egyik-másik probléma magyarázata megoldatlanul hagy; elindulásnak, további munka alapjának ez a vázlatos kísérlet is figyelemre méltó teljesítmény.

L u k á c s y S á n d o r

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Varga József: Ady Endre. Pályakép-vázlat. Magvető, 633 old.

Komlós Aladár: Gyulaitól a marxista kritikáig. A magyar irodalmi kritika hét évtizede. (Irodalomtörténeti Könyvtár) Akadémiai, 306 old.

Trencsényi-Waldapfel Imre: Humanizmus és nemzeti irodalom. Akadémiai, 411. old.

Merényi Oszkár: Berzsenyi Dániel. (Irodalomtörténeti Könyvtár) Akadémiai, 471 old.

KÉZIKÖNYVTÁR

MARÓTHY JÁNOS: ZENE ÉS POLGÁR, ZENE ÉS PROLETÁR

Hatalmas igényű munka Maróthy János most megjelent új könyve, amely folytatása korábbi művének, *Az európai népdal születésének*. Abban — mint a címe is mondja — az európai népzene legősibb rétegét tárja fel, s az óstársadalmaktól a feudalizmus kezdetéig vezet el. Ebben (a később külön kötetben kidolgozandó középkor népzene-történetét csak vázlatosan érintve) vállalt tárgyának legidősebb oldalát ragadja meg, az európai zene fejlődésének utolsó évszázadaiban tárja fel mintegy rejtett vonalként a tömegek művészeti életének és művészetének alakulását.

Nemcsak nagy, de úttörő vállalkozás is az övé. Igaz, elvileg és programszerűen sokszor kimondták már azt, hogy művészet és különösképpen a zene sohasem csak egy vékony „elit” magánügye, mindig a tömegek kenyere is, s hogy a tömegekkel való kapcsolatának alakulása rányomja bélyegét a szorosabban vett művészi fejlődésre is. Maróthy azonban nem elégszik meg az általánosságokkal, hanem pontról pontra követni akarja a folyamatot, fel akarja tárni — mint egy óceán alatti rejtett hegyvonulatot — a nép és a zene kapcsolatának történetét.

Figyelme egyaránt kiterjed régi és új formákra, a paraszti népzene, a városi

tömegműfajokra, a forradalmi dalokra, a dzsesszre stb., s feltárja ezeknek a formáknak a műzenével való kapcsolatait. Nem marad meg az esztétikai tárgyalásnál: a zenei elemzés szigorú módszerével is megközelíti tárgyát. Megkeresi a különböző népi zenei stílusok azonosságait és különbözőségeit, s szembeállítja a másik pólussal, a polgári zene világával.

Munkája egységes és kitűnően megszerkesztett. Nem olyan tudós, aki feltár egy részletet és elvész benne, itt elejétől végig érezzük, hogy egy kemény kéz vezet bennünket határozott, tudatosan vállalt cél felé. Anyagismereténél tehát talán csak rendszerező képessége a nagyobb: itt minden olyan tökéletesen kerek egésszé áll össze, olyan tökéletesen „klappol”, ami a köztudomásúlag makacs tényektől már kissé szokatlan, — bár a rend szemlélete önmagában is gyönyörűséget okoz.

Más kérdés, hogy véleményem szerint a két erény (az anyagismeret és a rendszeralkotás) ellentétbe is kerül egymással, s ilyenkor mindig a szisztéma kerül ki győztesen. Úgy érzem, hogy a rendszer gyakran merev. Művében igazolni akarja, hogy a proletariátusnak önálló zenei kultúrája alakult ki, amely egyesülve az alkotóművészek pozitív törekvéseivel a szocialista realista zeneművészet kialakulá-

sára vezetett. (Az alkotóművészek közül Prokofjevet, Hans Eisler-t és Szabó Ferencet emeli ki.) Érdek némi erőltetettséget abban, ahogy a tényeket a koncepció alá szorítja, kész eredményeket lát ott is, ahol legfeljebb csírákat lehet felismerni.

Erről más alkalommal bővebben kellene beszélni, most inkább csak annyi tartozik ide, hogy még egy erényét kiemeljük: Maróthy könyve éppen azzal ösztönzi az embert vitára s olykor ellentmondásra, hogy világos, nyílt és egyértelmű. Feltétlenül ez a módszer vezet a dolgok tisztázásához, nem a vitatható kérdések elkenéséhez.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a lehetséges és remélhetőleg kibontakozó vita szakmai: zenetörténeti vagy esztétikai jellegű, s nem érinti a könyv vázolt általános erényeit. Anyaga, szempontjainak tisztasága, érvelésének világossága azok számára is hasznos olvasmánnyá teszik, akiknek nem szaktárgyuk a zene, de akik

érdeklődnek fejlődése iránt. Kitűnő képet kapnak például az új városi népi zenei műfajok (proletár népzene) — előzményeiről, kialakulásáról, történetéről, — köztük olyan közérdeklődésre számot tartó műfajokról, mint a jazz. Rendkívül szellemesek azok a fejtegetései is, amelyeket a XX. század polgári irányzatainak bemutatására szentel, éles megfogalmazásokat kedvelő stílusa itt igazán elemében van. (Bár dicsérhetjük az egész könyv stílusát: Maróthy most mindig, most is arra törekszik, hogy a legnehezebb tudományos kérdéseket is a maximális közérthetőséggel tárgyalja.)

Mindent összevetve: értékes, sokoldalú munka Maróthy könyve. Új területeket tár fel a zenei kutatás és közvélemény számára, új szempontokat, gondolatokat ad, vitára, továbbgondolásra ösztönöz. A szűkebb szakmai körön kívül állóknak is érdemes elolvasniuk. (Akadémiai, 534 l. 110 Ft)

Vitányi Iván

AMI TÖBB EGY KÉZIKÖNYVNÉL

Egyszerre óvatos és merész bevezető sorokat írt Gyergyai Albert az új kötete elé; óvatosan és szerényen csak kísérletnek, csak keresésnek nevezi tanulmányait, igaz, olyan keresésnek, „amely tudja, hogy előbb-utóbb találattal kell végződnie, de csak olyan találattal, amely megköveteli, hogy tovább keressünk”; egyszersmind azonban merész és magas céljáról tudósít, mondván, hogy írásai „talán legelső sorban egy lélek történetéről adnak számot”, tehát önvallomás is ez a könyv, és a szerző arra biztatja az olvasót, hogy akként ítélje meg, fölcsigázott igénnyel, ahogyan lírát szokás. Nyilvánvaló mindebből, hogy e kötetben esszéikkel van dolgunk, e különös, kettős életű műfajjal, mely fortélyos dialektikában egyesít objektivitást és szubjektivitást, idegen gondolatokhoz köti mondanivalóját, hogy a legszemélyesebbet kijelentse, és az egyéniség törvényére hallgat akkor is, amikor ismeretközlő feladatot teljesít, és bár gyakran enged külső alkalmak, s körülmények óhajának, még tárgyválasztásában is csupa líra.

Elég a könyv tartalomjegyzékébe pillantanunk, s máris egy arcél rajzolódik ki előttünk: Gyergyai Alberté, a francia-rajongóé, aki finom elemző műszereivel csaknem mindig a gall szellem valamely alkotása előtt állapodik meg, vagy — találobb hasonlattal — csaknem mindig franciaországi sétára invitál, szakértő és figyelmes beszédű kalauz, gyakran föl-

fedező kirándulásra, hiszen nem egy francia kiválóságot ő mutatott be a magyar közönségnek, mint *Proustot*, *Cocteaüt* vagy *Camus-t*. *Anonymus* óta, aki a párizsi Sorbonne növendéke volt, régi és hasznos hagyomány nálunk szellemi kincseket a Szajna partján gyűjteni: ki-ki mást, *Szepsi Csombor Márton* naiv ámulást, *Eötvös* és *Irinyi* társadalomformáló gondolatokat, *Ady* csillapíthatatlan szabadság-nosztalgiaát hozott haza, Gyergyai Albert a remekművek buzgó áhítatának élményeit.

Áhítása és rajongása elsősorban az irodalomé, egyszer mégis — éppen a könyv legszebb esszéjében — festőről közöl valómást: *Van Gogh* ez a kivételes kiválasztott, vagy inkább csak Vincent, ahogyan Gyergyai szólítja, bizalmasan a keresztnevén; ebben az írásban nyilatkozik meg a leggazdagabban a szerző polifón művészetéről, mely úgy tud beszélni műalkotásról, hogy a műélvezőt is bemutatja, s egyszersmind társas műélvezésre csábít. A műélvezés pedig, Gyergyai értékrendjében, etikus fogalom: nem léha szórakozás, hanem fölemelkedés egy magasabb régióba, ahol szépség, tökéletesség, bölcsesség, derű és harmónia fogad, mindaz, amit az ember csak küzdve és tiltakozva érhet el — ezért és ilyen értelemben válik az esszéírás Gyergyai Albert tollán a *humanizmus cselekedetévé*.

Verhaeren, *Valéry*, *Thomas Mann*, *Ramuz*, *Martin du Gard*, *Virginia Woolf*,

Duhamel, Giraudoux: sorakoznak a nevek, gazdag csillag-vonulatban a XX. század irodalmának legfényesebb nevei, a szerző mégis arra int: „Az olvasó ne várjon sem egy teljes irodalomtörténetet, sem egy kész rendszerre épült elmélkedő vagy tanító sorozatot”; s valóban, ez a gyűjtemény nem arra szolgál, hogy pó-

toljon tudományos kézikönyveket, ám, a tanító szándék a módszeresség igénye nélkül is benne van, s ad tanulnivalót az olvasónak: lapjain a humanizmus leckéje szól. Ezt kell belőle kihallani. (Gyergyai Albert: Kortársak. Esszék. Szépirodalmi, 536 l. 34 Ft)

— á —

KÖNYVTÁRI SZAKIRODALOM

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE 1964—1965.

Újabb, változatos tartalmú összefoglalását tarthatjuk kezünkben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkájának, sorrendben 24. a felszabadulás után 12. évkönyvével. Mindig éber figyelemmel és őszinte érdeklődéssel fogadja a könyvtáros közvélemény ezeket az évkönyveket. Szól ez az érdeklődés a könyvtár hagyományainak, annak a Szabó Ervin-i örökségnek, amely először szervezte meg hazánkban a korszerű közművelődési könyvtári szolgálatot, de szól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és hálózata jelenlegi munkájának is, amely — mint a legrégebb és a legkidolgozottabb módszerekkel dolgozó közművelődési könyvtár — ma is sok tekintetben példaképe lehet az ország fiatalabb közművelődési könyvtárainak. A most megjelent évkönyv jelentőségét fokozza az körülmény, hogy a könyvtár 1964-ben ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját.

Egy vagy két év ritkán hoz új fázist jelentő változást egy-egy könyvtár, vagy könyvtári hálózat életében. Az évi jelentések közlésének mégis van haszna. Az évi jelentés évenként keresztmetszetét adja a könyvtár tevékenységének, egymás mellé helyezve a jelentéseket, pedig megkapjuk a könyvtár fejlődéstörténetének minden lényeges adatát, amely ezúttal a magyar közművelődési könyvtárügy történetében is kiemelt helyet foglal el.

A most megjelent évkönyv két év: az 1964. és az 1965. év jelentését tartalmazza. A két jelentésnek pusztá egymás mellé helyezése azonban nem a legszerencsésebb megoldás. Az olvasónak magának kell két év adatainak összehasonlítását elvégezni, ami ebben a formában elég körülményes dolog. Megfelelőbb lett volna, ha a két évről együttes jelentés készül. Az a cél, hogy az adatokat évenként elkülönítve lehessen figyelemmel kísérni, elérhető lett volna azzal is, ha a statisztikai táblázatokban külön tüntetik fel a két év adatait. Egybe kellett volna csupán a táblázatokat szerkeszteni.

A jelentések adatai jól megalapozott munkáról, kialakult munkamódszerekről, egyenletes fejlődésről tanúskodnak. Kitűnik azonban, hogy a könyvtári hálózat erőteljes fejlesztése nélkül az olvasótábor bővítése alig lehetséges. Tükröződnek a jelentésekben a központi könyvtárnak a korszerű, magasabb szintű könyvtári szolgálat megteremtésére irányuló törekvései. Ennek jelei: a könyvtárak évről évre növekvő (ha lassú ütemben is) száma, az új tágasabb, korszerűen berendezett, szabadpolicos könyvtárhelyiségek, a könyvtárak helyszíni használatát elősegítő olvasótermek (olvasószobák) létesítése, a könyvtári üléshelyek számának gyarapítása (ha mindez a helyhiány miatt csekély mértékben sikerül is), az olvasók igényeinek kutatása, az olvasók különböző rétegeivel való speciális foglalkozások fejlesztése (gyermekkönyvtárak, és -részleglek létesítése, ifjúsági klubok és egyéb ifjúsági foglalkozások szervezése, a munkás olvasókról való fokozottabb gondolkodás), stb. Világosan kitűnik azonban, hogy mind a központ, mind a hálózati könyvtárak alapproblémája a *helyhiány*, amely hovatovább bénítóan hat minden jó kezdeményezésre, sőt helyenként már a rutinmunkát is akadályozza. A jelentésből arról értesülünk, hogy a könyvtár központjában a helyhiány már olyan mértékű, hogy egyes osztályok dolgozói csak felváltva dolgozhatnak a munkahelyükön, munkájuk egy részét otthon kell végezniük. (9. l.) A központi könyvtár megfelelő elhelyezése már sokáig nem ódázható el.

Hasonlóképpen szorongató a helyhiány a hálózatban is. A 115 könyvtári egységből csak 19-nek van olvasószobája, az olvasószobák átlagos befogadóképessége 20—22 férőhely. A 115 könyvtár összesen 1498 ülőhelyet tud olvasóinak egyidejűleg biztosítani, azaz az összes olvasók 8 ezrelékét tudják egyidejűleg leültetni. Ezen felül — amint a jelentés is megállapítja — a meglévő „olvasótermek és olvasó-

szobák sem felelnek meg a követelményeknek”.

Örömmel vehetjük tudomásul a jelentésből a gyermekkönyvtári szolgálat állandó és igen jelentős eredményeket felmutató fejlődését. Új gyermekkönyvtárakat, gyermekrészlegeket létesítettek, a régiékek közül több korszerű elhelyezést és berendezést kapott, a gyermekolvasók száma és a gyermekkönyvtárak forgalma évről évre egyenletesen növekszik, ugyanakkor magasabb lett a gyermekkönyvtári munka színvonala is. A gyermekkönyvtárak fejlesztésével kapcsolatban csupán egyetlen szervezeti kérdésben látszik a megoldás aggályosnak. A gyermekkönyvtáraknak a közművelődési könyvtárhoz való helyi és szervezeti elválasztása lehet kényszerhelyzet, szükségmegoldás, de sem a közművelődési könyvtár, sem a gyermekkönyvtár szempontjából nem hasznos és nem is kívánatos. A legjobb megoldás természetesen az lenne, ha a könyvtár minden funkcióját egy épületben, közös igazgatás alatt lehetne biztosítani, hogy a különböző rétegek olvasószolgálatát egymással és az állomány egészével szoros kapcsolatban maradjon. Az olvasószolgálatot biztosító könyvtári belsőmunka is így a leggazdaságosabb. — Köztudomású viszont, hogy ez a komplex szolgálat egy helyen nem mindig biztosítható éppen az elhelyezési problémák miatt. Marad tehát a kényszerhelyzet, amelyet azonban ne tekintsünk irányelvnek. A fejlődés természetesebb útja az, ha a gyermekkönyvtár a közművelődési könyvtár külön munkacsoportja, (részlege, osztálya), amelynek külön helyiségei, személyzete, állománya, sőt esetleg a könyvtár költségvetésén belül elkülönített költségkerete is van, de az igazgatásilag a közművelődési könyvtárhoz tartozik. Ezt kívánja a közművelődési könyvtárügy arányos fejlesztése is. — Ez persze nem zárja ki, hogy szükség szerint működjenek teljesen önálló gyermekkönyvtárak is, esetleg, mint módszertani irányítói egy-egy terület gyermekkönyvtári szolgálatának.

A jelentések adatai számos igen érdekes problémát hoznak felszínre. Ilyen pl. Budapest és a vidéki városok közművelődési könyvtári ellátásának, ill. az olvasók számának összehasonlítása. Erről a következő adatokat találjuk az 1965. évi jelentésben: (57. l.)

1964:	1000 lakosra eső olvasó	kötet
Budapest	91	705
Vidéki városok	130*	1,222

(* kiegészítő a Műv. Min. hivatalos statisztikájából.)

Kétségtelen, hogy mind az olvasók száma, mind a kötetszám alacsonyabb a fővárosban, tehát a lakosság számához viszonyítva a vidéki városok lakói jobban el vannak látva a közművelődési könyvtárakból, mint a fővárosiak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban, hogy a fővárosban más könyvtárak is vannak, a legtöbb vidéki városban pedig a közművelődési könyvtár az egyetlen könyvtár. A jelentés nem veszi figyelembe a fővárosi szakszervezeti könyvtárakat, pedig ezek nélkül a fővárosi lakosság közművelődési könyvtári ellátásáról reális képet kapni alig lehet.

A felnöttek ellátásánál összehasonlíthatatlanul jobb a gyermekeké. 1000 6—14 éves lakosra 1965-ben 281 beiratkozott olvasó és 1611 kötet könyv jut. (A fejlődés gyors ütemére vall, hogy 1963-ban még csak 221 olvasó és 1175 kötet jutott 1000 gyermeklakosra.)

Figyelmet érdemel a jelentésnek a központi könyvkötőműhely fejlesztéséről szóló része. Megtudjuk pl., hogy 1964-ben 38 618 kötetet borítottak műanyagfóliával, 1965-ben pedig bevezették a helyszíni kájszítást módszerét. A könyveknek ezzel a „megelőző karbantartásával” jelentős mértékben javult az állomány állapota. A megoldási lehetőségeket érdemes másutt is tanulmányozni.

Az évkönyv bőséges statisztikai anyagot közöl, amelynek kialakult egységes rendszere sokoldalú tájékoztatást nyújt a fejlődés nyomonkövetéséhez. Sajnos, az adatszolgáltatás nem mindig következetes. Így pl. az évkönyv adatai nem egyeznek a Művelődésügyi Minisztérium hivatalos statisztikai adataival. Emellett egyéb pontatlanságok is előfordulnak az adatszolgáltatásban. Így pl. teljes bizonytalanságban van az olvasó afelől, hogy hány könyvtára van a fővárosi hálózatnak. Erre vonatkozóan a következő adatokat találjuk: 33. l.: 1963: 110, 1964: 108 könyvtár; 56—57. l.: 1963: 109, 1964: 110, 1965: 116 könyvtár; 79. l.: 1964: 108, 1965: 113 könyvtár; 81. l.: 1964: 108, 1965: 115 könyvtár. — A 64. lapon azt olvassuk, hogy a könyvtárnak 642 folyóirat jár, a táblázat összesítése pedig 644-et mutat ki. A 266. lapon viszont egyik cikk 667 féle folyóiratról beszél. De vannak még ezen kívül is hasonló eltérések, amelyeket kissé gondosabb szerkesztői munkával ki lehetett volna küszöbölni.

Az évkönyv tanulmányanyaga változatos és érdekes, de legfőképpen igen időszzerű. A tanulmányok kivétel nélkül a központi könyvtár és a hálózat kérdéseivel foglalkoznak, mégis majdnem minden egyes tanulmány témája országos érdeklődésre is számot tarthat. A tanulmányok sorát *Remete László*nak Szabó Ervin szo-

cialista könyvgyűjteményéről szóló ismeretése nyitja meg. A könyvanyag nagy része a könyvtár állományában van, ma azonban már csak kutató munkával lehetett megközelítően megállapítani a gyűjtemény körvonalait. *Svientek Sándor*, a könyvkötőműhely vezetője a könyvtár könyvkötészetének félszázados történetéről számol be könyvtártörténeti szempontból is érdekes tanulmányban. *Dobos Piroska és dr. Varsányi Livia* a hálózatban 1964-ben végzett felmérés eredményeit foglalta össze „Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége?” címmel. A tanulmány érdekes összehasonlításokat tesz a 30 évvel korábban, 1934-ben Drescher Pál által végzett felméréssel. *Drechsler Agnes* tanulmánya a tematikus katalógusoknak a szabadpolcos kölcsönzéssel kapcsolatos alkalmazásáról szól, és tájékoztat arról, hogy milyen fajta tematikus katalógusok készülnek a fővárosi kerületi könyvtárakban. *Bikácsi Lászlóné* a gyermekkönyvtári kézikönyvtárakkal foglalkozik, kiemelve ezek jelentőségét a gyermekkönyvtárak nevelőmunkájában. Új szervezési problémát vet fel *Erdődy Ferencné és Takács Józsefné* cikke, amelyben a pesterzsébeti helyi hálózat kialakulásáról szólva, a kerületi központi könyvtárak szerepét és feladatait kísérli meg megfogalmazni. *Dr. Bene Lászlóné* a könyvtári munkaszervezés kérdéseit elemzi és új munkasémát dolgoz ki a kölcsönzés lebonyolítására. *Dr. Varsányi Livia* a köz-

művelődési könyvtárak igen időszerű módszereiben kevésbé közismert feladatával, a tájékoztatással foglalkozik a 8. sz. kerületi könyvtár gyakorlata alapján. *Győri Endre* a központi könyvtár folyóiratainak olvasottságáról tájékoztat és rámutat arra, hogy hol van e téren jobb propagandára szükség. *Marót Miklós és Szalay Agnes* a zenei könyvtár felállításával kapcsolatos gondokat, terveket és a megoldás módját ismerteti. Ugyancsak könyvtárnyitással kapcsolatos előkészítő munkáról számol be *Maruszki József* is a József Attila lakótelep új könyvtárával kapcsolatban. Az utóbbi időben kissé elhanyagolt, de korántsem érdektelen témával foglalkozik *Gálné Ballagi Agnes* „Ajánló bibliográfiák a kerületi könyvtárakban” című cikkében. Megkísérli megállapítani, hogy kik és hogyan használják az ajánló bibliográfiákat.

A közölt tanulmányok szintje nem egyforma. Kifutó cikkek mellett akadnak gyengébbek is. Egyetértünk azonban a szerkesztőségnek e téren gyakorolt türelmével, mivel a könyvtárak évkönyveit egyben a fiatal szakírók iskolájának is tekinthetjük. Bátorabb lehetett volna azonban a szerkesztők ceruzája a helyenkénti rövidítésben és a feltűnő stílusis pongyolaságok kiküszöbölésében.

A kötetet a kerületi könyvtárak jegyzéke, a fővárosi közművelődési könyvtárait ábrázoló térkép és 5 nyelvű tartalomjegyzék zárja be.

R á c z A r a n k a

RÖVIDÍTÉSMUTATÓK AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR GONDOZÁSÁBAN

Az Akadémiai Könyvtár *Moravek Endre* szerkesztésében — elsősorban a könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs feldolgozás és tájékoztatás, de ezen kívül egyéb, nem könyvtári munkaterületek számára is — tíz kötetre tervezett segédkönyvtári gyűjteményt ad ki folyamatosan, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei* című sorozatba beépítve.

A *Vocabularium abbreviatarum bibliothecarii* címet viselő rövidítésgyűjtemény első tagja a cirill könyvészeti rövidítéseket tartalmazza (Vol. 1. *Abbreviaturae Cyrillicae*. Bp. 1961. 138 l. A MTAK közl. 25. — Ismertetése: Könyvtáros 1962. 743. l.), a második a latin rövidítések rendszerezése (Vol. 2. *Abbreviaturae litteris Latinis compositae* — tervezett kötet), míg a harmadik az intézmények névrövidítéseinek válogatott mutatója (Vol. 3. *Index acronymorum selectorum*). Ez utóbbi

hét egységből áll, melyek közül a nemrégiben megjelent első és hetedik résszel lentebb részletesebben foglalkozunk.

Az Index acronymorum selectorum második részének gyűjtőköre a tudományos (Pars 2. *Instituta scientifica*. Bp. 1962. 300 l. A MTAK közl. 38. — Ismertetése: Könyvtáros 1964. 43. l.), a harmadik a pedagógiai intézményekre terjed ki (Pars 3. *Instituta pedagogica*. Bp. 1963: 377 l.; A MTAK közl. 38. — ismertetése: Könyvtáros 1964. 247. l.). A vallási intézményekkel és egyesületekkel foglalkozik a negyedik (Pars 4. *Religio*—nyomdában), a művészeti és irodalmi jellegűekkel az ötödik (Pars 5. *Instituta ad artes litterarumque spectantia* — tervezett kötet), míg a közgazdasági intézményekkel a hatodik rész (Pars 6. *Instituta oeconomica* — kézirata lezárás előtt).

A közintézmények névrövidítéseinek indexe (Pars 1. *Instituta rerum publica-*

rum. Instituta a compluribus gentibus mutuo consensu fundata. Bp. 1965. 339, 226 l. A MTAK közl. 46.) az állami hivatalok, államközi szervezetek, politikai pártok és mozgalmak, a politikát és szociológiát tanulmányozó egyesületek, továbbá a közlekedéssel kapcsolatos állami testületek körére (utóbbiak közül csak a felsőbb szintűekre) terjed ki és mintegy tizenötezer tételt tartalmaz. Az anyag összegyűjtésére a munkatársak (Moravék Endre, Bodnárné Bernáth Edit és Tulok Magda) több évet fordítottak, s számos nemzeti és nemzetközi rövidítés-mutatót, központi periodika jegyzéket, speciális indexet, monografikus kiadványt néztek át. A felhasznált irodalom bibliográfiáját a kiadvány közli. Az egyébként mintegy harminc nyelv rövidítéseire kiterjedő összeállítás teljességre törekszik, és figyelemmel van a ma már nem élő névrövidítésekre is. Adatainak sorrendje: a rövidítés; feloldása; a testület székhelye vagy az ország, ahol működik; a nyelv, amelyből a név származik. Amennyiben egy testület neve több szíglával is rendelkezik, úgy — utalás formájában — valamennyit felveszi. A kiadvány az anyagot külön latin- és cirillbetűs elrendezésben adja.

A felépítésében, módszereiben, a gyűj-

tés célkitűzéseiben az előbbivel lényegében megegyező hetedik rész a közlekedési és hírközlési intézményeket dolgozza fel (Pars 7. *Instituta communicationis.* Bp. 1966. 355 l.: A MTAK közl.: 47.), mégpedig közelebről a közlekedés és hírközlés területén működő állami szerveket, vasutakat, légiközlekedési vállalatokat, távirati irodákat, sajtóügynökségeket és más hasonlókat. Az ilyen jellegű felsőbb szintű állami intézményekkel azonban nem foglalkozik a munka, minthogy ezek a közintézmények között úgyszólván szerepelnek. Az anyaggyűjtéshez felhasznált irodalmat ez a kötet is leírja. Az összeállítók függelékben a helynevekből és névnevekből kialakult mellénevek teljességre nem törekvő rövidítés-mutatóját közlik.

A fáradtságos munkával létrehozott két rövidítés-mutató, mint az egész gyűjtemény is, a könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs munka hasznos segédlete. A befejezéshez közeledő vállalkozás, nyilvánvaló szakmai hasznossága és értékei mellett, azért is figyelemre méltó, mert könyvtáraink teherbíró képességét, a nagyobb szabású munkák sikeres elvégzéséhez szükséges érettségét bizonyítja, és egyben ez irányban ösztönöz.

Szelle Béla

BIBLIOGRÁFIÁK

KOMMUNISTA RÖPLAPOK BIBLIOGRÁFIÁJA

A magyar kommunista munkásmozgalom 1919-től 1944-ig az ellenforradalmi Horthy-rendszer alatt az illegálitás rendkívül súlyos körülményei között vívta harcát. Ez a történelmi tény indokolja, hogy a magyar forradalmi munkásmozgalomra vonatkozó, megmaradt forrásanyag nem lehet teljes. Különösen vonatkozik ez a megállapítás a Magyarországon készült kommunista rölapokra, amelyek a legszigorúbb konspirációs viszonyok közepette készültek.

Ezért kell különösen értékelnünk azt a dicséretre méltó vállalkozást, hogy Gábor Imréné az MSZMP Párttörténeti Intézete megbízásából összegyűjtötte és közre adta az intézet archívumában őrzött kommunista és egyéb forradalmi munkásszervezetek rölapjait, amelyeket kiegészítettek az Országos Széchényi Könyvtár, a Legújabbkori Történeti Múzeum, a Hadtörténeti Múzeum és a Fővárosi Levéltár gyűjteményeiben található rölapok, rőpiratok adataival.

A jelen kiadvány így is mintegy 1316 rölap legfontosabb bibliográfiai adatait

tartalmazza, alapos és a történeti kutatásban jól felhasználható annotációkkal.

A rölapbibliográfia a Tanácsköztársaság leverésétől a felszabadulásig terjedő ellenforradalmi negyedszázadot négy fejezetben öleli fel. Az elsőt tartalmaz az illegális kommunista mozgalom (Kommunisták Magyarországi Pártja, Kommunista Ifjúságunk Magyarországi Szövetsége, Magyarországi Vörös Segély) rölapjainak adatait. A rölapoknak csak kis része jelenhetett meg itthon, mert illegális nyomda csupán 1928-tól működött Magyarországon. Különösen két időszakban adott ki a párt sok rölapot: 1929 és 1935 között, amikor a propaganda és agitációs munka megjavult, valamint a második világháború éveiben, 1941. őszétől 1944-ig. A második fejezet az egyéb forradalmi munkásszervezeteket: a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, a szakszervezeti ellenzék, a KMP irányításával működött sport- és kulturális szervezetek rölapjait tartalmazza. Mint ismeretes: 1925 és 1928 között nagy mennyiségben jelentek meg

az MSZMP röplapjai, mert ezt a legális prapaganda körülményei lehetővé tették. A szakszervezeti ellenzék röplapjainak nagy része a 30-as évek első felében látott napvilágot az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék korszakában. A harmadik fejezet alatt találjuk a hitlerellenes antifasiszta harc röplapjait, amelyek különösen 1942 és 1944 között jelentek meg nagy példányszámban. Itt a szerkesztő nem csupán a KMP és a Békepárt röplapjait közli, hanem az antifasiszta harc vezető szervét, a Magyar Frontét is. Egyébként ebben az időszakban az 1944-es évben jelent meg a legtöbb röplap, beleértve az egyes partizán egységek széles körű prapaganda tevékenységéből eredőket is. A negyedik fejezetben „Függelék” cím alá sorolta a szerkesztő a Párttörténeti Intézet archívumában őrzött ama kisszámú röplapokat, amelyek összefüggnek a hazai mozgalommal. Ezek: a kommunista emigráció által kiadott röplapok, továbbá az 1938-tól Magyarországhoz vissza csatolt területeken megjelent röplapok és végül a Nemzetközi Vörös Segély magyar vonatkozású röplapja.

Külön kell szólnunk a tájékozódást jól megkönnyítő jegyzetekről, a tárgy és helymutatókról. Jegyzetek olyan esetben készültek, ha a közölt röplapon szereplő név, vagy esemény magyarázatra szorult. A jegyzetek általában kielégítőek, csupán egy-két esetben kellett volna pontosabb

sabb szövegezésre törekedni. Így pl. a 470. számú röplap a délvidéki pogromról szól, amely 1942. januárjában zajlott le, de nem „Újvidék környékén” — mint a jegyzetben olvashatjuk —, hanem Újvidéken, Zomborban és Zsablyán. A legyilkoltak számát nem lehetett pontosan megállapítani, de feltétlenül meghaladta az 5000 főt. Stílusos hibának tekinthető a 760. röplap jegyzete a Kőrös utcai „helység” szóhasználatával, mert nyilvánvalóan helyiségről van szó.

Rendkívül hasznos a tárgymutató, mert egyfelől a legfontosabb témákra vonatkozó röplapokat sorsszám szerinti csoportosításban adja, másfelől a kiadó szervek (pl. KPM, KIMSZ, MSZDP, szakszervezeti ellenzéki mozgalom stb.) szerint is. Helységmutató, üzemek mutatója és szakmák mutatója egészítik ki a különböző segédleteket.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1919. és 1944. év közötti kommunista röplapok bibliográfiájának a megjelentetésével az MSZDP KB, Párttörténeti Intézete — hacsak sokszorosított formában is — a kommunista mozgalom, de az egész magyar munkásmozgalom szempontjából hasznos forrásanyagot bocsátott a tudományos kutatás rendelkezésére. (MSZMP KB Párttörténeti Intézete, 534 l.)

V í g h K á r o l y

SZIGETVÁR

A Pécsi Megyei Könyvtár 317 tételes bibliográfiája Szigetvár ostromának 400. évfordulója alkalmából jelent meg. A kiadvány nemcsak a történelmi eseményre foglalkozó irodalmat tárja fel, hanem a város egész múltjára és jelenére vonatkozó könyvek, folyóirat- és hírlapi cikkek válogatott jegyzékét is nyújtja. (A teljes Szigetvár-bibliográfia a könyvtár későbbi tervei között szerepel.) Műfajilag tehát a *helyismereti ajánló bibliográfia* kategóriájába sorolható. Az összeállítók a műfaji követelményeknek tökéletesen eleget tettek: szigorúan válogattak a rendelkezésre álló gazdag anyagból, példamutatóan logikus az anyag fejezetekre tagolása, érdekes képek és szemelvények keltik fel az olvasók figyelmét.

A bibliográfia egyes fejezetei tartalmazták a legfontosabb magyar nyelvű könyveket, a külföldi kiadásúak közül pedig az alapvető fontosságúakat, mint pl. Zsámboky János *Obsidio Zigetien-sis-e*. A folyóirat- és hírlapcikkek közül csak az olyan tárgyúakat vették fel, amelyekről önálló kiadványt nem találtak,

vagy amelyek egyes fontos momentumokat egészítenek, bővítenek ki. Helyeseltető az is, hogy a nyomtatott műveken kívül fontos kézirat munkákat, s olyan tanulmányokat is felvetettek, amelyek csak később fognak megjelenni. Ugyancsak kiemelendőnek tartjuk, hogy a kiadvány nemcsak irodalmat tartalmaz, hanem felsorolja a Szigetvárra és Zrínyire vonatkozó legfontosabb képzőművészeti és zenei alkotásokat is.

Mindössze három tétel az, amelynek közlését nem tartjuk eléggé indokoltnak: a 14. sz. latin nyelvű kiadvány egyetlen oldalon foglalkozik a ferences kolostor XV. és XVI. századi könyvtárával, a 43-as tétel a Szigetvári Olvasó Egylet könyvjegyzéke 1900-ból, a 44-es tétel pedig a Szigetvári Takarékpénztár fegyelmi szabályzata. Ezek a művek inkább a teljességre törekvő Szigetvár-bibliográfiában kaphattak volna helyet.

Ugyancsak kérdésesnek tartjuk, hogy szükséges volt-e a Szigetvár-bibliográfiába a költő Zrínyiről szóló fejezetet beiktatni. Ő írta ugyan a Szigeti veszedel-